Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemon

Derginin ana sayfası: http://dergipark.gov.tr/anemon

Araştırma Makalesi ● Research Article

Malazgirt Savaşı, Sultan Alparslan ve Diyojen

The Battle of Manzikert, Sultan Alparslan and Diogens

Abdullah Kıran [a,*]

[a] Prof. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9136-7665

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:
Başvuru tarihi: 06 Aralık 2019
Düzeltme tarihi: 27 Aralık 2019
Kabul tarihi: 02 Ocak 2020

Anahtar Kelimeler:
Malazgirt
Sultan Alparslan
Diyojen
Roma
İslam

ÖZ

Bundan 950 yıl önce vuku bulan Malazgirt Savaşı'nın giderek tarihi bağlamından kopartıldığı ve ideolojik bir içerikle ele alındığına tanık olmaktayız. Aslında Malazgirt iki farklı halk veya ulus arasında meydana gelmiş bir savaş değildir. Kimi Roma kaynaklarında Sultan Alparslan'dan "Kürtler ve Perslerin Kralı" şeklinde söz edilirken, savaşın Perslere karşı yapıldığı belirtilmektedir. Malazgirt Sultan Alparslan'ın ordusunu hazırlayarak katıldığı bir savaş da değildir. Diyojen'in kenti işgal ettiği sırada Alparslan Halep'te bulunmaktadır. Halep'ten dört bin kişilik bir Memluk ordusuyla yola çıkan Alparslan'ın Diyojen ile savaşmasını teşvik edenler Kürtlerdir. Zira Diyojen'in işgal ettiği Malazgirt, Mervani Kürt Beyliğinin sınırları içinde kalmaktadır. Alparslan Malazgirt'e ulaştığında, on bin civarında Kürt kuvveti kendi askerlerine dâhil olur. Ancak, Roma ordusu ile karşılaştırıldığında, İslam ordusu sayıca çok düşüktür.

ARTICLE INFO

Article history:
Received 06 December 2019
Received in revised form 27 December 2019
Accepted 02 January 2020

Keywords:
Manzikert
Sultan Alparslan
Diogenes
Roman Empire
Islam

ABSTRACT

The Manzikert Battle (1071) has been gradually distorted from its historical context and has been treated regarding ideological perspective. Indeed, the Manzikert is not a kind of war that took place between two different people or nations. Ethnic emphasis of Turkic justification of the Manzikert war has been mentioned neither in Arabic nor in Roman literature. Besides in some Roman historical written resources, Sultan Alparslan mentioned as the "King of Kurds and Persians" and the battle that Diogenes launched has been described the war against Persians. By the time Diogenes occupied the Manzikert, which was under the rule of Marwan Kurdish Principality, Alparslan was still at Aleppo. Since Alparslan didn't have time to gather his army, the Kurdish dynasty encouraged him to war against Roma and contributed Alparslan's Army around ten thousand Kurdish forces to his original forces; which was around four thousands.

1. Giriş

Son yıllarda sıkça konuşulan Malazgirt savaşının giderek tarihi bağlamından kopartılıp ideolojik bir bakış açısıyla değerlendirildiğine şahit olmaktayız. Bir başka ifadeyle toplumda milli ruh heyecanının ortaya çıkarılmasında muazzam bir etkiye sahip olan tarih (Malazgirt savaşı) inşa edilmek istenen kimliğin bir aracı haline getirilmiştir (Koç, 2018a: 151; Koç, 2018b: 2644-2645). Dolayısıyla Anadolu topraklarının Malazgirt savaşı ile Türklerin önünün açıldığı ve bu savaştan sonra Türklerin Anadolu'yu yurt edindiği tezi, tarihi bir belirlemeden ziyade siyasi bir mesaj[1] belirli bir maziye dayandırarak tasavvur ettiği kimliğe benzer (Koç, 2019: 340-344).

[1] Bu, tıpkı milliyetçiliği, etnik bir geçmişin külleri üzerine inşa etmeye çalışan ve Anadolu'nun ve Anadolu halkının gerçek tarihini 1071 Malazgirt zaferi ile başlatan Topçu'nun köklerini

* Sorumlu yazar/*Corresponding author*.
e-posta: a.kiran@alparslan.edu.tr

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2020 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.
http://dx.doi.org/10.18506/anemon.643440

içermektedir. Zira Türklerin Anadolu ve Rum diyarına yerleşimleri Malazgirt öncesinden başlar. Selçukluların İran'da iktidar olmaları, Arap coğrafyasında 11. yüzyılın ortalarından itibaren halifeleri tahttan indirip yerlerine yeni halifeler atayacak pozisyona gelmeleri, Malazgirt ile karşılaştırılamayacak kadar büyük başarılardır. Ayrıca Malazgirt, bir ırkın (kavmin) diğer bir ırka (kavime) karşı savaşı değildir. Milletler[2] arası savaştır. Yani bu savaş İslâm ümmetinin Hıristiyan Bizans karşısında kazandığı bir zaferdir.

Aşağıda tarihi kaynaklardan, temel metinlerden özetleyerek vermeye çalıştığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Sultan Alparslan Malazgirt'e çok az bir kuvvetle, *"buyruğunda 4 bin memluk askeri"* (veya *"4 bin kişilik hassa askeri"*) ile geldi; ancak savaş günü, Kürtlerin de katılımıyla sultanın ordusu 15 bine, en fazla 20 bine çıktı. Yani *"Mervani Kürt Beyliği toprakları dâhilindeki Malazgirt'te, Sultan Alparslan'ın komuta ettiği askerlerin ana gövdesi, aşağı yukarı üçte ikisi Kürt'tü."*[3] Kimi tarihçilerin verdikleri rakamlar doğru ise, Roman Diyojen'in ordusundaki Türklerin sayısı (İbn'ül Cevzi 15,000 Oğuz diyor), Sultan Alparslan'ın ordusundaki Türklerden çok fazlaydı. Sultan Alparslan, alelacele çıkmak durumunda kaldığı bu seferde kendi ordusunu toplama zamanı bulamamıştı. Zira Halep'teyken, Halep'i kuşatma altına aldığı bir sırada, İmparatorun büyük bir ordu ile Malazgirt'e geldiği haberini almıştı.

Sınırları Urfa'dan başlayan ve Van Gölü'nün kuzeyindeki Erciş'i de içine alan, yani genişçe bir alanı kapsayan, Ortaçağın en güçlü ve müreffeh emirliklerinden biri olan Mervani Kürt Beyliğinin, kendi toprakları üzerinde vuku bulacak bir savaşa bigâne kalması düşünülemezdi. İbn'ül Ezrak'ın[4] da işaret ettiği üzere, Sultan Alparslan'ın Roma imparatoruna karşı savaşmasını en çok teşvik eden, kendisine en çok destek sağlayan, ordu ile beraber çarpışan ve savaş sonrası ganimetten en çok pay alan, Ahlat ve Malazgirt halkıydı.[5] O kadar çok ganimet ele geçirilmişti ki, altın ve gümüşler ölçek ölçek bölüştürülmüştü. İbn'ül Ezrak, Ahlat halkının bu yıldan sonra zenginleştiğini belirtir (İbn'ül Ezrak, 1975: 177).

Gerek Malazgirt'i, gerekse Sultan Alparslan gibi vicdanlı, adaletli, merhametli ve savaştığı düşmanına ağlayacak kadar şefkatli bir komutanı değerlendirirken, daha dikkatli ve nesnel olmak durumundayız. Alparslan, savaşın olacağı Cuma günü askerleriyle namaz kılıp ağlayan; beyaz elbiseler giyip, güzel kokular sürerek, ardından *"ölürsem kefenim bu olsun"* diyecek kadar dindardı. Savaş günü askerlerine dönerek, *"gitmek isteyen gitsin, burada ne emir veren ne de yasaklayan bir hükümdar var"* diyecek kadar civanmert ve eşitlikçiydi. Düşman yaklaşırken atından inip secdeye kapanan ve toprağa yüz sürerek ağlayıp dua eden imanlı ve mümin bir komutandı.

Sultan Alparslan kuşkusuz etnik bakımdan Türk'tü; ancak savaş meydanında, *"Biz Müslümanların eskiden beri yaptıkları gazayı yapmak istiyoruz"* diyen bir komutanın davası ırki değil, İslâmî sayılmalıdır. Malazgirt bir ırk savaşı değildi; kaba bir değerlendirme ile şöyle söyleyebiliriz: Türk, Kürt ve Arap olarak üç Müslüman milletin aklı, gücü ve duasıyla kazanılmış bir zaferdi.

2. Roman Dijoyen'in ve Sultan Alparslan'ın Orduları

Malazgirt savaşı üzerine yazmış olanların neredeyse tamamında, gerek Sultan Alparslan ve gerekse Roma ordusu hakkında bilgi mevcuttur. Rakamlar birbirlerini tutmasa da, Roma ordusunun sayısal olarak çok üstün olduğu hususunda hemen herkes hemfikirdir. İbn'ül Ezrak (1116-1177), *Tarih-i Meyyafarıkin ve Amid* adlı eserinde, sultanın Irak'ta iken, Rum kralının Malazgirt'e geldiği haberini aldığını yazar. Bizanslıların 300,000 kişilik bir orduya sahip olduğunu, buna karşılık sultanın askerlerinin sayıca az olduğunu söyler (İbn'ül Ezrak, 1975: 177).

---

[2] Buradaki millet kavramı dine tekabül eder. Tıpkı Osmanlıdaki millet sisteminde yer teşkil eden millet-i sadıka (Ermeni), millet-i mahkume ya da zımmi millet (Yahudi/Musevi ve Rum) ve millet-i hâkime (Müslüman) gibidir (Koç, 2018c: 3187; Koç, 2018d: 270-271).

[3] Kürtler sadece Malazgirt'te değil, Sultan Alparslan'ın Ermenistan, Azerbaycan ve Suriye seferlerinde de Şeddadi, Rewadi ve Merwani Kürt beylikleri olarak destek verip, yanında savaştılar. Bkz. Mûrad Ciwan, "Şerê Melazgirê û Rola Kurdan" https://muradciwan.com/2019/04/07/sere-melazgire-u-kurd/ erişim: 25.10.2019

[4] Asıl adı Ahmed b. Yusuf b. Ali b. Ezrakolan yazar Meyyafarkin'de (Silvan) 1117'nin Şevval (Şubat) ayında köklü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Dedesi Ebu'l-Hasan Reis Ali b. Ezrak, bir süre Selçuklulara da vezirlik yapmış olan ve daha sonra uzun bir dönem Mervani Kürt Devletinin vezirliğini yapacak Muhammed b. Cehir'in vezirliği sırasında nazırlık makamına yükselmiştir. 1136'da el-Cezire ve Nusaybin'e gider ve burada Atabeg İmadüddin Zengi ile görüşür. 1139 yılında Amid'den Bağdat'a gider ve orada Sultan Mes'ûd b. Muhammed Tapar'ın, Halife Muktefî- Liemrillâh'ın kızı, halifenin de sultanın kız kardeşiyle evlenme törenlerine katılır. Bağdat'ta iken dönemin önde gelen âlimlerinden Kur'an, hadis, fıkıh, ferâiz, nahiv ve edebiyat derslerini alır. İbnü'l-Ezrak 548 (1153) yılında Tiflis'e giderek bir süre Gürcü-Abhaz Kralı Dimitri'nin sarayında kalır ve onun yetmiş günlük bir gezisine de katılır. İbnü'l-Ezrak, Gürcistan'dan sonra 13 Cemaziyülevvel 549'da (26 Temmuz 1154) Ahlat'a gelerek birkaç gün kalır ve sonra Erciş, Bargiri, Nîşâbur, Hoy, Merend, Tebriz ve Zencan güzergâhı üzerinde Rey'e Meyyâfârikīn'eulaşır. Dört yıl Meyyâfârikīn'daki vakıfların müfettişliğini yürüttükten sonra Urfa, Menbic, Halep, Hama, Humus yoluyla Dımaşk'a (Şam) giderek Kādılkudât Kemâleddin eş-Şehrezûrî ile görüşür ve oradaki vakıfların nâzırlığına getirilir (Savran, 2000: 34-35).

[5] Mervani'lerin Selçuklullarla ilk teması, Tuğrul Bey'in Horasan'dan sonra Irak'a hâkim olduğu 1040 yılı civarında başlar. 1049-1050'deTuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Niyal Bey komutasındaki Oğuzlar Trabzon'a saldırarak 50 bin kadar Rum askerini yenilgiye uğratarak pek çok kişiyi esir alırlar. Esir alınanlar arasında İbn'ül Esir'in (1991: 423) Ahbaz Kralı olarak tanıttığı, Ahmed Cevdet Paşa'nın (2018 :758), "Ebhar emîri Karbıt" olarak andığı çok önemli bir şahsiyet de bulunmaktadır. Bu zatın serbest bırakılması için üç yüz bin altın para ve yüz bin altınlık hediye teklif edilmesine rağmen, Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Niyal Bey kabul etmez. Bunun üzerine Roma İmparatoru, İbrahim Niyal'in esir etmiş olduğu Karbıt'ın bir bedel karşılığında salıverilmesi hususunda aracı olması için Mervani Kürt Beyliği Hükümdarı Nasruddevle'ye başvurur. Nasruddevle, Şeyhülislâm Mervan oğlu Ebu Abdullah'ı Tuğrul Bey'in yanına gönderince, Tuğrul Bey, Karbıt'ı hiçbir hediye almaksızın, Nasruddevle'nin hatırı için bedelsiz bırakır. Tuğrul Bey 1050 yılında (Ripper, 2012: 550) Nasruddevle'ye haber göndererek ülkesinde hutbeyi kendi adına okutması talebinde bulunur ve Nasruddevle de itaat ederek Diyarbakır yöresinde onun adına hutbe okuttur (Kıran, 2019: 99).

Farklı üç yazar tarafından yazıldığı kabul edilen "*Ahbârrü'd devlet'üs Selcukiye"* adlı eserde[6], Bizans imparatorunun yaya ve atlılardan mürekkep 300,000 kişilik bir orduya sahip olduğu, buna karşılık sultanın yanında yiğit erlerden müteşekkil 15 bin atlı olup, her atın bir yedeğinin bulunduğu kaydedilir (Sümer ve Sevim, 1998: 5-6).

İbn'ül Cevzi (1116-1200), "*Kitab'ül-muntazam ve Mültazam fi Ahbâri'l-mülükve'l-ümen"* adlı eserinde, sultanın bütün askerinin 20 bine yakın olduğunu belirttikten sonra, Bizans ordusu için kesin bir rakam vermemekle birlikte, ordunun başında küçük-büyük 200 kumandanın olduğunu, her birinin mevcudu 500-2000 arasında değişen birliklere kumanda ettiğini yazar. İbn'ül Cevzi, "Ayrıca imparatorun ordusunda, Konstantinopolis'in öte yakasında yaşayan Oğuzlardan 15 bin kişi vardı" der (Sümer ve Sevim, 1998: 13).

Feth b. Ali b. Muhammed Bundari (d.1125 Isfahan–ö.1201)[7], "*Zübdetü'nnusra ve Nuhbetü'l-usra"* adlı eserinde, Sultan Alparslan'ın ordusunda seçme 15 bin atlının bulunduğunu, bu atlılardan her birinin yedek atı olduğunu, buna karşılık Bizans ordusunun 300 bin kişiden fazla olduğunu yazar. Bundari, Bizans ordusunda yer alanların etnik kökenleri hakkında da bilgiler verir; bunların Rum, Rus, Guz (Oğuz), Kıpçak, Gürcü, Abhaz, Hazar, Frenk ve Ermenilerden müteşekkil olduğunu belirtir (Sümer ve Sevim, 1998: 19).

"İslâm Ortaçağının en büyük tarihçisi" (Kafesoğlu, 2014: 20) olarak kabul edilen İbn'ül Esir (d.1160 Cizre-ö.1233 Musul), "*El Kâmil fi't Tarih"* adlı eserinde, Bizans imparatoru Romanos'un o yıl (1071) Rumlar, Ruslar, Peçenekler, Guzlar (Oğuzlar), Gürcüler ve diğer kavimlerden müteşekkil 200 bin kişilik bir ordu ile, büyük bir ihtişam ve debdebe içinde sefere çıktığını, İslâm ülkelerine yönelerek Ahlat yöresindeki Malazgirt'e kadar geldiğini yazar. İbn'ül Esir, sultanın yanındaki 15 bin süvari ile süratle düşmanın üzerine yürüdüğünü belirtir (İbn'ül Esir, 1991: 71).

Sıbt İbnü'l Cezvi (d.1186 Bağdat-ö.1257 Şam)[8], Sultan Alparslan'ın El Cezire'ye (Cizre) gitmesinden sonra, imparatorun İslâm memleketlerine yürümek üzere kalabalık bir ordu hazırlamış olduğundan söz eder. O esnada sultanın yanında çok az asker olduğunu, zira Suriye'den kaçar gibi çıktığını ve bu esnada mal ve hayvanlarının telef olduğunu belirtir. Askerler ordugâhlarına yollanmış olduğu için sultanın buyruğunda sadece 4 bin memlük askeri kaldığını, sultanın asker toplamak için ülkesine dönmesinin ise hezimet sayılacağını yazar. Sıbt İbn'ül Cezvi'ye göre[9], Cuma günü namaz vakti yakınlarını toplayan sultan şöyle der: *"Daha ne zamana kadar biz azınlıkta, düşman da çoğunlukta olmak üzere bekleyeceğiz? Ben bizzat Müslümanların minberlerde bizim için dua ettikleri vakitte düşman üzerine atılmak istiyorum. Galip gelirsek ne âlâ; aksi takdirde şehit olarak cennete gideriz. Bana bağlı olanlar kalsın, geri dönmek isteyenler de serbestçe geri dönebilir. Bugün burada bir sultan yoktur, ben de ancak sizlerden biriyim. Biz Müslümanların eskiden beri yaptıkları gazayı yapmak istiyoruz."* Sıbt İbn'ül Cezvi şöyle devam eder: *"Onlar da 'Ey Sultan biz senin memlükleriniz. Sen ne yaparsan biz de sana uyarız' dediler. Az önce 10 bin Kürt de sultana katılmıştı. Bununla beraber sultan Ulu Tanrıdan sonra buyruğundaki 4 bin kişilik hassa askerine güveniyordu"* (Sümer ve Sevim, 1998: 34).

İbn'ül Adim[10], "*Buyget'ül-taleb fi Tarihi Haleb"* adlı eserinde, sultanın 15 bin, imparatorun 300 bin askeri olduğunu kaydeder (Sümer ve Sevim, 1998: 50).

İbn'ül Devadari[11] (d.Kahire?–ö.1335), "*Kenzüd-dürer ve Câmiül-gurer"* adlı eserinde, Bizans ordusunun 100 bin atlı ve 100 bin okçudan oluştuğunu yazar. Devamında, *"Sultan Alparslan'a Kürtlerden ve sair kavimlerden olmak üzere 10 bin kadar insan da katılmıştı"* der (Sümer ve Sevim, 1998: 57).

Reşîdüddin Fazlullah (2018), "*Câmiu't Tevarih"* adlı eserinde, Bizans İmparatorunun 300 bin atlı ile Sultan Alparslan'a karşı sefere çıktığını, bunu duyan sultanın hemen Azerbaycan'a yöneldiğini, Terken Hatun'u ve Nizamü'l Mülk'ü Tebriz'e bırakıp 15 bin asker ile Ahlat'a doğru yola çıktığını kaydeder (Sümer ve Sevim, 1998: 61).

Aksaraylı Kerîmüddin Mahmut[12] (d.?–ö.1324), "*Müsâmeret'ül-ahbâr ve Müsâyeretü'l-ahyâr"* adlı eserinde, Alparslan'ın büyük cihangirlik faaliyetlerinde bulunduktan sonra Farsları yendiği ve Irak'ı fetih ettiğini, bundan sonra da 12 bin atlıyla Bizans'a akın ettiğini yazar. Kerîmüddin Mahmut, Bizans imparatoru Ermiyanus'un 50 bin zırhlı atlıya sahip olduğunu belirtir (Sümer ve Sevim, 1998: 65-66).

Hamdullah-i Müstevfi[13] (1281-1350), "*Tarih-i Güzîde"* adlı eserinde, imparatorun İran'la savaşmaya azmettiğini, askerlerinin büyük kısmının sıcaktan mahvolduğunu, dönerek yeniden askerlerini düzenleyip savaş için geldiğini ve Sultan Alparslan'ın 12,000 kişi ile onun üzerine gittiğini yazar (Sümer ve Sevim, 1998: 67).

---

[6] Eserin birinci bölümünde Selçukluların kökeni anlatılarak Melikşah devrine kadar olan kısım ele alınır. İkinci kısımda Melikşah'ın ölümünden 1152 yılına kadarki olaylar anlatılır. Üçüncü kısımda, III. Tuğrul'un ölüm yılı olan 1193 yılına kadarki olaylar anlatır.

[7] Selçuklu devrinde yüksek mevkilerde bulunmuş ve 1166 yılından sonra Suriye'ye giderek Eyyûbî hükümdarlarının hizmetine girmiştir.

[8] Asıl adı Ebû'l – Muzaffer Yusuf b. Kızoğlu olan yazar 1186'da Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Babası Kızoğlu adlı bir Türk'tür. Kızoğlu, devrin ünlü bilim adamlarından İbn'ül Cevzi 'nın kızıyla evlenmiş ve müellif bu evlilikten doğmuştur.

[9] İbn Hallikan; Sıbt İbn'ül Cevzî, Yakut, İbn Şakir el-Kütübî, İbn Şeddad gibi yazarlar eserlerini kaleme alırken, İbn'ül Ezrak'ın eserinden yararlanmışlardır (Gümüş, 2012).

[10] Asıl adı Kemalüddin Ebü'l- Kasım Ömer İbni Ahmed İbn'ül Adim olan yazar 1192'de Kudüs'te doğmuş ve 1260 yılında Moğolların Halebi alması üzerine Kahire'ye kaçmış ve 1262'de orda ölmüştür. İbn'ül Adim Eyyubi hükümdarlarına vezir olarak hizmet etmiştir.

[11] Asıl adı EbûBekr b. Abdullah b. Aybeged- Devâdârî olan yazar, doğum tarihi bilinmemekle beraber Kahire'de doğmuştur. Memluk sultanlarına hizmet etmiş olan İbn'ü Devâdârî'nin 1335'te öldüğü tahmin edilmektedir.

[12] Asıl adı Kerîmüddin Mahmut b. Muhammed olan yazar Anadolu Selçuklularına hizmet etmiş ive daha sonra Moğolların hizmetine girmiştir. Yazar 1324'te Aksaray'da ölmüştür.

[13] Ahmet b. Nasır Hamdullah 1281 yılında Kazvin'de doğmuş olup, İran'da önemli bölgelerde tahsildarlık yapmıştır. Malazgirt Savaşı ile ilgili kısım Tarih-i Güzide adlı eserde yer almaktadır.

Mîrhând b. Hâvend Şah b. Mahmud[14] (1433-1498), *"Ravzatü's safa fi Sireti'l- enbiya ve'lmülûkve'lhülefa"* adlı eserinde, Bizans imparatorunun İslâm uçları içinde büyük bir uç olan Malazgirt'e 300 bin muharip atlıyla geldiğini yazar. Mîrhând, sultanın ordusunun az olmasına rağmen bundan üzüntü ve kaygı duymadığını, Allah'a tevekkül edip askerlerinin gönlünü alarak, *"Allahın izniyle az olan çok olana galip gelir"* âyetini okuyarak askerlerinin maneviyatını yüksek tutmaya çalıştığını yazar (Sümer ve Sevim, 1998: 69-70).

Urfalı Mateos, 1136 yılında tamamladığı "*Urfalı Mateos Vakayi-Namesi*"nde, Roman Diyojen'ın Gotlardan, Bulgarlardan, Kapadokya'dan, Bitinya, Kilikya, Antakya, Trabzon ve Ermenistan'dan asker toplayarak, denizdeki kum kadar kalabalık bir orduyla Sivas'a geldiğini ve Sivas'ı talan ettikten sonra Malazgirt'e doğru yol aldığını yazar (Mateos, 1962: 141).

Abu'l Farac (1225-1286), "*Abu'l Farac Tarihi"* adlı eserinde Roma İmparatoru Diyojen'in büyük bir kuvvet toplayarak Ermenistan üzerinden Minazgerd'e (Malazgirt) hareket ettiğini yazar (Abu'l Farac, 1999: 321).

El-Ömeri (H.700-749), "*Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım"* diye modernize edilen eserinde, Bizans ordusu hakkında herhangi bir rakam vermeksizin, aynı yıl içinde Rum kralı Ermanus'un (Romanos Diogenes), Rumlar, Ruslar ve Çerkezlerden bir ordu teşkil ederek Menazkerd'e girdini yazar (El-Ömeri, 2014: 217).

Ahmed Cevdet Paşa (2018: 770), Kısas-ı Enbiya adlı eserinde, "Ermanos adlı Kayser"in, Rum, Frenk, Rus, Gürcü ve başka kavimlerden müteşekkil iki yüz bin kişilik bir ordu toplayarak İslâm sınırına gelip, Ahlat taraflarından Malazgirt'e saldırdığını belirtir.

Tarihte sayıca küçük bir ordunun, kendisinden çok büyük bir orduyu savaş meydanında mağlup etmesinin pek çok örneği var. Büyük İskender'in küçük bir orduyla Persleri yenmesi buna en güzel örnektir. Ancak Sultan Alparslan'ın, 10- 15 bin kişilik bir ordu ile 200-300 bin civarında olduğu rivayet edilen bir orduyu mağlup etmesi, sadece askeri başarıyla açıklanacak bir durumdan ziyade, daha çok siyasi ve diplomatik yönleri ağır basan bir "hikâyeyi" içermektedir.

3. Roma ve İslam Kaynakları Işığında Malazgirt

Şimdi, Michael Attaleiattes'in, Michael Psellos'un, Urfalı Mateos'un ve İslam kaynaklarının anlattıkları ışığında, Malazgirt savaşını biraz daha objektif bir analize tabi tutabiliriz. Ama önce Michael Psellos'un "1017-1078 Chronographia" adlı eserinden biraz söz etmemiz gerekir. Psellos, Bizans tarihinde 1017-1078 dönemini Chronographia'sında anlatırken, Romen Diyojen ve Malazgirt muharebesi hakkında da kimi bilgiler verir. Michael Psellos özellikle Dukas ailesine çok yakın olup, hem X. Konstantinos Dukas'ın (hd 1059-67), hem de oğlu, Romen Diyojen'den sonra Bizans tahtına oturan VII. Michael Dukas'ın (hd 1071-78) saltanatı sırasında Bizans devlet yönetiminde en üst düzeyde yer almış biridir. "Chronographia" adlı eserinde, Diyojen'den sonra imparator olan Michael Dukas'ın biyografisini yazmıştır. Yazdıklarının bizzat Dukas tarafından okunduğunu anlıyoruz. Romalı kaynaklardan Psellos'un yazdıklarında çok açık bir şekilde Dukas ailesini, Attaleiattes'in ise Romen Diyojen'in tarafını tuttuğu anlaşılmaktadır.

Michael Psellos'un Dukas ailesinden yana tavır almasının nedenleri açıktır. Zira İmparator X. Konstantinos Dukas'ın Mayıs 1067'de ölmesinin ardında, devletin idaresi fiili olarak Michael Psellos ile ölen imparatorun kardeşlerinden biri olan Ioannes Dukas'ın eline geçer. Bir önceki imparator döneminden beri Bizans bürokrasisinde etkin olan Michael Psellos, X. Konstantinos'un hayran olduğu zeki ve usta hatiplerdendir. Psellos, ölen imparator ile olan ilişkisinden söz ederken, *"İmparator beni ölçüsüz derecede severdi. Aklıma ve dudaklarımdan çıkacak söze bağlıydı. Beni günde birkaç defa görmezse yakınır ve kızgın olurdu… ben onun hayat iksiri idim"* diye övünür (Ostrogorsky, 2017: 316).

Kendisini Romen Diyojen'in selefi İmparator Konstantinos X. Dukas'ın "hayat iksiri" şeklinde tanımlayan Psellos'un ve ölen imparatorun kardeşi Ioannes Dukas'ın şiddetli muhalefetine rağmen İmparatoriçe Eudokia, Kapadokya asilzadelerinden General Romanos Diogenes ile evlenir. Bu resmî evlilik, Psellos ve Ioannes Dukas'ın devlet üzerindeki fiili iktidarına son verir. İmparator olabilmek adına daha önce darbe girişiminde dahi bulunan Romen Diyojen gibi güçlü bir kişiliğin, iktidarını Psellos veya başkalarıyla paylaşmak istemesi mümkün değildi. Ayrıca Psellos'un Bizans'ta mutlak iktidar peşinde olan Romen Diyojen ile anlaşması da düşünülemezdi.

1 Ocak 1068 yılında Roma tahtına oturan Diyojen'i oldukça zor günler beklemektedir. Zira imparatorluk, her taraftan çeşitli saldırılar ile karşı karşıyadır. İtalya tarafından Normanlar, Balkanlar yönünden Özbek ve Peçenekler, doğu sınırında ise Müslümanların Roma toprakları üzerindeki baskısı giderek büyümektedir (Hillenbrand, 2007: 7). Diyojen'in bir talihsizliği de, kendisi imparator olduğu sırada Roma ordusundaki çürümenin had artık had safhaya çıkmış olmasıdır. Üstelik var olan ordunun büyük bir çoğunluğu yabancı asıllı ücretli askerlerden meydana gelmektedir (Ostrogorsky, 2017: 318).

Roma İmparatorluğunun doğu sınırlarından saldırılara açık hale gelmesinde Ermeni hanedanlığının toprak kaybı ve giderek zayıflamasının önemli bir payı vardır. İmparatorluğun, Ermeni nüfusu doğudan güneye, Fırat kıyılarına doğru kaydırma politikası 11. Yüzyılda, İmparator Basil II Bulgaroktonos (976-1025) döneminde doruk noktasına ulaşır. İmparator Basil II Bulgaroktonos döneminde, 1021-22 yıllarında doğuda Ermeni Hanedanlığa karşı yapılan saldırılarda, pek çok Ermeni yerleşim yeri doğu eyaletlerine eklenir. Ancak bu fetihler yararlı olmaz, zira Ermeni Krallığı Bizans ve Persler arasında, Müslüman saldırılara karşı tampon bir bölge oluşturmaktadır. Basil, 1025'te öldüğünde imparatorluğun sınırları en geniş sınırlarına ulaşmıştı (Ostrogorsky, 2017: 244).

Selçukluların Ermenistan'a girişi ve 1064 yılında Anı'nın düşmesi Ermeni nüfusun göçünü daha da hızlandırır. Ermeniler kendi ata toprakların terk ederek, Kilikya, Kapadokya ve Mezopotamya'ya yerleşirler. İmparatorluk doğuda zayıf düştükçe, doğu sınırlarındaki önemli kentlerin

[14] Mirhond b. Hâvend Şah b. Mahmud 1433 yılında Belh'de doğmuş, daha sonra Belh'e gelerek oradan Ali Şîr Nevaî'nin himayesine girmiştir. *"Ravzatü'ssafa fi Sireti'l- enbiya ve'lmülûk ve'lhülefa"* adlı esri, 7 ciltlik umumi bir tarih kitabıdır.

denetimi Ermenilere bırakılır. Bir müddet sonra Ermeniler Malatya, Maraş, Eddese ve Antakya'da lordluklar kurarlar, ancak doğudan gelen saldırıları durduracak bir güçleri yoktur (Stewart, 2001: 33).

Dijojen, imparatorluk tahtına oturduktan kısa bir süre sonra Peçenek, Oğuz, Norman ve Franklardan teşkil ettiği ordu ile 1068'de ilk doğu seferine çıkacaktır (Ostrogorsky, 2017: 318). Ancak, Anna Comnena'nın işaret ettiği üzere, Diyojen'in doğu seferi daha başlanıştan talihsiz başlamıştı (Comnena, 1969: 505).

3.1. Bizans Ordusunun Yapısı ve Büyüklüğü

Attaleiattes, Roma ordusunun yapısı ve komutanları hakkında bilgi verirken, herhangi bir rakam dile getirmez. Ancak orduda paralı "İskit"lerin (Oğuz, Peçenek ve Kumanların)[15] yanı sıra, "Frank" olarak adlandırdığı Almanların da bulunduğunu; bunların liderliğini Rouselios adında şanlı bir komutanın yaptığını kaydeder (Attaleiattes:271). Urfalı Mateos, ordunun taksiminden söz ederken, Tarkan'ın (Ioseph Trachaneiotes) 30,000 askerle Ahlat'a gönderildiğini, 12,000 askerin de Apkhaz (Abhaz?) memleketine sevk edildiğini söyler. Attaleiattes ise Ahlat'a gönderilen ordunun büyüklüğü konusunda bir şey dememekle birlikte, ordunun en deneyimli ve en savaşçı kısmını oluşturduğunu teyid eder.

Michael Psellos, 1017-1078 Chronographia'sında, kendisinin de Romen Diyojen'in seferlerinden birine katıldığını yazmaktadır (Psellos, 1952: 102). Ancak Psellos da ordunun büyüklüğü hakkında bir açıklamada bulunmaz[16]. *"Perslerin ve Kürtlerin kralı"* Sultan Alpaslan'ın[17] önceki başarılarının kendi liderliğinden kaynaklandığını, Romen Diyojen'in ise zayıf bir askeri stratejiye sahip olduğunu dile getirir.[18] Psellos'a göre Romen Diyojen "barbarların" (Türk ve Kürtlerin) kampını savaşmadan ele geçirmeyi düşünmüştür. Bu yetmiyormuş gibi, askerlik biliminden (stratejiden) yoksun olduğundan ordusunun bir kısmını dağıtmış ve bir kısmını da başka mevzileri ele geçirmekle görevlendirmiştir. Bütün gücüyle düşmanın karşısına çıkacağına, ordusunun yarısından azıyla savaşa girmiştir. Orduya komanda edeceğine, ne kadar büyük bir cesaret örneği sergilese de bizzat savaşa katılma hatasını işlemiştir (Psellos, 1952: 104).

Abu'l Farac kendi Tarih'inde, Roma İmparatoru Romen Diyojen'in 1069 yılında 200,000 atlı ile Suriye'ye girdiğini, Arapların İm ve Artah adındaki iki kalesini alarak Mabbuğ'a kadar indiğini, Mabbuğ'luların büyük bir kısmının ise Romalılardan kaçarak Halep'e gittiklerini yazar. Ancak iki yıl sonra vuku bulan Malazgirt savaşında Romen Diyojen'in ordusunun ne büyüklükte olduğu konusunda herhangi bir rakam vermez (Abu'l Farac, 1999: 319).

Bu arada küçük bir parantez açarak, Romen Diyojen'in en önemli komutanı olarak ön plana çıkan Ioseph Trachaneiotes'ten söz etmek gerekir. Ortaçağ veya Bizans Yunancasına (Koine'ye) Tarkhaniotes, Trachaniotes veya Tarchanaiotes şeklinde geçen "Tarkan" ünvanı, Roma ordusunda hizmet eden Türkler için kullanılmıştır.[19] Bu unvana haiz kişi vergiden muaftır ve elde ettiği ganimetten hükümdara pay vermeye mecbur değildir. Nikeforos Bryennios, "Tarkan" lâkaplı şahsın adını Jozepf Trachaniotes olarak kaydeder; zaten Michael Attaleiattes de Tarih'inde Tarkan'dan, Ioseph Trachaneiotes şeklinde söz etmektedir. Romen Diyojen'in ordusunda hizmet etmekte olan "Tarkan" bir Oğuz şefi olup, orduda magistros (general) rütbesindedir. Romen Diyojen'in, meşhur Bailleul hanedanına mensup Norman Ursel ile birlikte Ahlat şehrine hücum etmek için görevlendirdiği kişi Tarkan'dır (Mateos, 1962: 142).

3.2. Romen Diyojen İhanete Mi Uğradı?

Psellos, Romen Diyojen'in Malazgirt'teki yenilgisini yanlış askeri stratejisine bağlarken, hem Attaleiattes, hem de Urfalı Mateos, Diyojen'in bir ihanete uğradığını kaydetmektedir. Michael Attaleiattes, bu ihanetin bizzat X. Konstantin Dukas'ın (hd.1059-1067) ailesi tarafından tezgâhlandığını öne sürer. Attaleiattes, Romen Diyojen'in imparatorluk sancağını taşıyan askerlere kampa dönmeleri işaretini verdiği an, daha önce de imparatora karşı bir komploya karışmış olan üvey oğlu Michael'in, alelacele imparatorun düştüğü haberini yaydığı ve emrindeki büyük birlikle geri çekildiğini yazar. İmparatorun üvey oğlu geri çekilirken etraftaki diğer birlikler de onu takip eder. Roma ordusundaki bu karışıklığı bir tepeden izleyenler durumu sultana bildirince, Türkler bütün güçleriyle saldırıp son darbeyi indirir.

Attaleiattes Tarih'inde geri çekilen komutandan, Romen Diyojen'in üvey oğlu Michael olarak söz edilse de, aslında geri çekilen komutan Michael'in kuzeni, Caesar Dukas'ın oğlu Andronikos Dukas'tır (Oman, 1892: 254). Zira Konstantin Dukas 1067'de vefat ettiğinde, en büyük oğlu Michael henüz 14 yaşındadır. Zaten Psellos da, Romen Diyojen esir düştüğü sırada Michael'in İstanbul'da olduğunu ve derhal tedbir aldığını yazar.

Urfalı Mateos, sultanın henüz yolda iken "hain Romalılardan" mektuplar aldığını; bunlarda sultana, "Kaçma, çünkü ordunun büyük bir kısmı seninle beraberdir" dendiğini yazar. Bunun üzerine sultan dostça bir mektup yazarak imparatora ittifak edip sulh içinde kalmaları teklifinde bulunur. İranlılar[20] ile Romalılar

[15] Bizanslı kronikçiler, Malazgirt savaşına katılmış olan Oğuzlar, Peçenekler ve Kumanları "İskitler" olarak tanımlar (Mateos, 1962: 119).

[16] J.M. Hussey, Roma ordusunun Makedon, Bulgar, Kapadokyalı, Oğuz, Frank ve vergi ödeyen kimi yoksul Frigyalılardan oluştuğunu belirtmektedir. Askere iyi ödeme yapılmamaktadır ve ordu iyi donanımdan yoksundur. J. M. Hussey ordunun bu durumunu bir önceki imparatora bağlamaktadır (Psellos, 1952: 260).

[17] Metinde Sultan Alparslan için "Pers ve Kürtlerin kralı" ifadesi kullanılmıştır.

[18] Savaştan kısa bir süre sonra yazılmış olan Roma kaynaklarının tamamında, Romanus Diogenes'in (Dijoyen) katıldığı Malazgirt Savaşını, Roma'nın Perslerle savaşı şeklinde vermektedirler. İmparator Alexius'un kızı Anna Commena, "The Alexiad" adlı eserinde, Diyojen'in Perslere karşı gittiği savaşta, o zaman on dört yaşında olan babasının da ısrarla katılmak istemesine rağmen, Diyojen'in buna müsaade etmediği yazar (Commena, 2000: 6).

[19] Her ne kadar bizim Türk filmlerinde, Bizans'a karşı tek başına savaşan bir kahraman olarak gösterilse de, aslında "Tarkan" Bizans ordusuna hizmet etmektedir.

[20] Mateos (1962), Alparslan ve ordusu için "İranlılar" kavramını kullanmaktadır.

arasında daimi bir dostluk akdedilmesini ister. Ancak bu öneri Romen Diyojen'i daha da kibirlendirir ve sunulan teklifi reddetmesine yol açar. Sultana mektup yazan "hain adamlar" bu kez Romen Diyojen'e, "Ey imparator, senin muazzam orduna karşı gelebilecek hiçbir kuvvet yoktur" der (Mateos, 1962: 142).

Peki, Urfalı Mateos'un sözünü ettiği "hainler" kimlerdir? Sultan Alparslan'a mektup yazan "bu hainlerin" Dukas ailesi mensuplarıyla bir ilişkisi var mıdır? Yoksa Romen Diyojen henüz sefere çıkmadan önce mi kendisine karşı bir komplo hazırlamışlardır?

Urfalı Mateos'un anlattığına göre, sondan bir önceki gün Roma ordusuna kumanda edenler Ermeni asıllı Khatap ve Vasilag'dır. Şiddetli çarpışmalarda asker bozulur, Khatap ve Vasilag öldürülür, Roma ordusu firar eder. Bu vaziyeti gören Romen Diyojen bütün askerlerinin bir araya toplanması emrini verir, ancak kimse gelmez. Çünkü Tarkhaniat (Jozepf Trachaniotes) ve diğer bazı Romalı kumandanlar askerleriyle beraber Konstantinopolis'e dönmüştür. Roman Diyojen kendisine ihanet edildiğini anlar. Ertesi günkü savaşta Uzları (Oğuzları) sağ, Padzunakları da (Peçenekler) sol kanada yerleştirir. Ancak muharebe kızıştığı an, Oğuzlar ve Peçenekler düşmanın (sultanın) tarafına geçer ve Romalılar bozguna uğrayıp kaçmaya başlar. Sayısız Romalı asker kılıçtan geçirilir; büyük bir kısmı da esir alınır (Mateos, 1962: 143).

Michael Psellos'un anlattıklarına bakarsak, Dukas ailesinin Romen Diyojen'e düşmanlığı, hatta ihanet içinde olması sebepsiz değildir. Psellos, Romen Diyojen'in imparatoriçe Eudokia ile evlendikten sonra ona neredeyse bir savaş esiri gibi davrandığını söyler. Hattâ ölen imparatorun kardeşi Caesar'ı tutuklayıp öldürmek istediğini, ancak bir bahane bulamadan sefere çıktığını öne sürer. Romen Diyojen'in daha önceki seferlerde İran'dan herhangi bir ganimet elde etmeden döndüğünü, tek başarısının Roma düşmanlarını birleştirmek olduğunu kaydeder. İmparatorun son Malazgirt seferine çıktıktan sonra bile Kayseri'den geri dönmek istediğini, ancak, bunun bir rezalet sayılacağı için geri dönmediğini iddia eder (Psellos, 1952: 102).

Attaleiattes, Romen Diyojen'in Kayseri'den geri dönmek istediğinden söz etmez; ancak Malazgirt'i alıp doğu sınırlarını pekiştirmesinden hemen sonra, bir an önce Konstantinopolis'e geri dönmek istediğini yazar. Diyojen, düşmanlarıyla Roma sınırlarında çarpışacağına, onlarla Roma sınırları dışında karşı karşıya gelmeyi tercih etmektedir (Hillenbrand, 2007: 7). Gene Attaleiattes, sultanın kuvvetlerinden büyük bir bölümün Ahlat'a doğru ilerlediği haberinin alınması üzerine, Romen Diyojen'in Trachaneiotes'i ve seçme birliğini "İskit ve Franklara destek" amacıyla gönderdiğini söyler. Ancak ne Attaleiattes, ne Psellos ve ne de Urfalı Mateos, Ahlat'ta vuku bulmuş bir çatışmadan söz eder. Buna karşılık kimi İslâm kaynakları Bizans ordusunun bir kolunun Ahlat'ta yenilgiye uğratıldığını belirtir. İbn'ül Esir'e göre Bizanslılar yaklaşınca sultan öncü bir kuvveti yola çıkarmış; bu kuvvet "er-Rusiyye"nin başında bulunduğu yaklaşık on bin kişilik Bizans ordusunu Ahlat yakınlarında bozguna uğratmış; "er-Russiye" de yakalanmış ve sultana getirilmiştir (İbn'ül Esir, 1991: 72). İbn'ül Devadari, sultanın komutanlarından birini askerlerinden bir bölük ile ileri gönderdiğini; bu askerlerin Ahlat'ta on bin kişilik bir Bizans öncü kuvvetiyle çarpışma içine girdiğini; sayılarının ancak 800 olmasına karşın Bizans kuvvetini yendiklerini yazar. Gene Devadari, tutsak alınanların haçlarıyla birlikte sultana gönderildiğini, sultanın da buna çok sevinerek zaferin habercisi saydığını belirtir (Sümer ve Sevim, 1998: 56). İbn'ül Adim de, Bizans imparatorunun daha önce bir komutanı yirmi bin cesur ve zırhlı askerden müteşekkil bir öncü kuvvetle ileri çıkardığını; yanında haçı da olan bu komutanın Ahlat'a ulaşıp orada yağma ve tutsak almaya başladığını belirtir. İbn'ül Adim devamla, Türk ordusundan Sandak'ın komutasındaki Ahlat kuvvetlerinin onun üzerine yürüyerek Bizans komutanını yenip tutsak aldığını, Sultan Alparslan'ın kumandanın burnunu kestirdiğini ve ele geçirilen haçı da zafer müjdesi olmak üzere Bağdat'a yollaması için Nizamü'l Mülk'e gönderdiğini yazar (Sümer ve Sevim, 1998: 52).

Romen Diyojen'in yanlış bir strateji uygulamış olması veya Dukas ailesinin kendisine karşı hazırladığı tezgâha düşmesi, Sultan Alparslan'ın ve ordusunun Malazgirt'te kazandığı zaferi gölgelemez. Eğer Alparslan Bizans ordusundaki Türkler veya diğer muhalifler ile irtibat kurup bunların bir kısmını diplomatik ilişkiler sayesinde savaş dışında bırakmışsa, bunu da onun başarı hanesine kaydetmek gerekir. Zira savaşta başarı, sadece meydanlardaki çarpışmalara bağlı değildir.

3.3. Diyojen'in Esareti

Roma ordusu Malazgirt'e askeri anlamda bir yenilgiye uğramıştır; ancak John Haldon'un da işaret ettiği üzere, bu yenilgi ordunun tamamının kırımdan geçirildiği; çoğunun ölüp yaralandığı türden bir yenilgi değildir. Zira savaş sırasında yaralananlar ordunun %10'u civarında iken, hayatını kaybedenlerin sayısı daha da düşüktü (Haldon, 2001: 127). Üstelik Malazgirt, Romalıların Müslümanlar karşısında aldığı ilk yenilgi de değildi, henüz 7. yüz yılda, Emeviler döneminde Araplar Roma'nın başkentten sonraki en önemli kenti sayılan İskenderiye'yi işgal etmiş ve Konstantinopolis almalarına ramak kalmıştı (El Cheikh, 2004: 62). Malazgirt'te Roma'nın en büyük kaybı, bizzat imparatorun esir düşmesidir.

Romen Diyojen'in esir düşmesi ve esareti sırasında nasıl bir muameleye maruz kaldığı, hem Bizans, hem de İslam kaynaklarında ele alınmıştır. Hemen hepsinde Sultan Alparslan'ın Bizans imparatoruna karşı oldukça saygılı ve merhametli davrandığı yazılır. Kimi kaynaklarda, Romen Diyojen'in ilk yakalandığında bizzat Alparslan tarafından tokatlandığı ve/ya dövüldüğü yazılsa da, yine aynı kaynaklarda, sultanın daha sonra esirine çok iyi davrandığı ve oturduğu tahta kendisini de oturttuğu kaydedilmektedir.

İbn'ül Esir, Roma imparatorunun savaş sırasında Cevherâyin adında birinin kölesi tarafından esir alındığını söyler. Bu köle bir noktada efendisi tarafından Nizamü'l Mülk'e takdim edilmiş; ancak vezir onu küçümseyerek kabul etmemiş. Üstelik Cevherâyin kölesini ısrarla övünce, bu kez Nizamü'l Mülk, "Belki de Bizans imparatorunu esir alıp bize getirir" diye alay bile etmiş. Sonra bu köle savaş sırasında imparatoru tanımadığı için öldürmek istemiş; ancak yanında bulunan hadim, *"Onu öldürme, o imparatordur"* diyerek engel olmuş (İbn'ül Esir, 1991: 72).

Gene İbn'ül Esir'in yazdığına göre, imparatoru esir alan köle onu efendisi Cevherâyin'e götürmüş; Cevherâyin de sultana imparatorun esir alındığını haber vermiş. İmparatorun huzuruna getirilmesini emreden sultan,

elindeki kamçıyla onu üç defa vurmuş ve *"Sana barış için elçi gönderdiğim halde reddetmedin mi"* demiş. İmparator ise *"Azarlamayı bırak da, ne yapacaksan yap"* diye karşılık vermiş. Bu kez sultan *"Sen beni esir alsaydın ne yapardın?"* diye sorunca, imparatorun cevabı *"Kötülük yapardım"* olmuş. Bu defa sultan, *"Peki, benim sana ne yapacağımı zannediyorsun?"* dediğinde imparator üç alternatif söylemiş: *"Beni ya öldürürsün, ya İslam ülkelerinde teşhir edersin, yahut da, uzak bir ihtimal olmakla beraber, affeder, fîdye ve vergi alır, beni kendine naib edersin."* Bunun üzerine sultan sonuncusunu kastederek, *"Ben de zaten bundan başka bir şey düşünmedim"* demiş (İbn'ül Esir, 1991: 72-73).

Reşîdüddin Fazlullah (2018)[21], Bizans imparatorunun bir memluk (gulam, asker-köle) tarafından yakalanmasından sonra temiz ruhlu, asil yaradılışlı sultanın kendisini tahtına oturtarak teskin edip güzel sözler söylediğini yazar ve şöyle devam eder: *"Ondan sonra sofra kuruldu ve eğlence meclisi düzüldü. Altın külahlı, gümüş bacaklı sakiler ruhları ferahlatan kadehleri dolaştırdılar, tasları küplere daldırdılar. Güzel ve hoş sesli çalgıcılar sazlarını çalmağa başladılar, bülbül gibi şakıdılar, Irak ve Isfahan makamlarını Neva perdesinde çaldılar, erguvan renkli şarap içerek erganunun sesini dinlediler. Neşeyi artırıp şarap dimağları ısıtınca aradaki soğukluk havası hicap perdesini konuşma çehresine attı."* Reşîdüddin Fazlullah devamla, bir gün imparatorun içkili bir halde iken sultana şöyle dediğini de yazar: *"Eğer hükümdar isen bağışla, kasapsan öldür, tacirsen sat."* Bunun üzerine sultanın imparatorun kulaklarına halka takarak canını bağışladığını ve gönlünü hoş ederek ülkesine gönderdiğini kaydeder (Sümer ve Sevim, 1998: 63-64).

Reşîdüddin Fazlullah'ın sözünü ettiği altın külâhlı, gümüş bacaklı sakiler, ruhları ferahlatan kadehler, güzel ve hoş sesli çalgıcılar, erguvan renkli şaraplar, Irak ve Isfahan makamlarını Neva perdesinde çalıp bülbül gibi şakıyanlar… başka herhangi bir kaynakta gözüme çarpmadı. Ancak E.H. Carr'ın da işaret ettiği üzere, tarih bir olgular denizidir ve bu olgular kendi başlarına bir şey ifade etmez. Tarihçi bu olgu denizine girerek kendi seçimlerini yapar. Reşîdüddin Fazlullah'ın da oltasına çarpan kimi olguların değerlendirmesini okuyucuya bırakmakta fayda var.

Kerîmmüddin Mahmut, imparatorun Memlüklerin en hakiri ve en çelimsizi tarafından tutsak alındığını belirtir. Devamla, söz konusu memlukün Bağdat'taki askerî teftiş sırasında son derece ufak tefek, çelimsiz ve gösterişsiz olduğu için ordu müfettişi tarafından asker yazılmak istenmediğini; ancak olaya tanık olan sultanın, *"Onu da yazın, ola ki Bizans imparatorunu tutsak alır"* dediğini kaydeder[22]. Kerîmmüddin Mahmut, imparator yakalandıktan sonra sultanın imamı Kirmanlı Ebû'l Fazl'ın ayağa kalkıp imparatorun boynuna bir tokat vurduğunu, ancak sultanın bunu hoş karşılamayıp, "Bu adam bugün 50 bin seçme atlının başında olarak Bizans ülkesinin hükümdarı idi. Ona böyle çirkin bir hareket nasıl yapılabilir?" dediğini nakleder (Sümer ve Sevim, 1998: 66).

Hamdullah-i Müstevfi, ufak tefek memluk öyküsüne yer veren bir diğer kaynaktır; imparatoru esir alanın Rum asıllı bir memluk olduğunu, ordu müfettişinin çelimsizliğinden dolayı adını yazmak istemediğini, ancak sultanın *"Yaz, belki imparatoru o yakalar"* dediğini belirtir (Sümer ve Sevim, 1998: 67).

Mîrhând, savaş esnasında imparatorun yakalanması için sultanın, devletin direği olan Gevherâyin'i takibe gönderdiğini; Gevherâyin'in memluklerinden birinin imparatora yetişerek tanımadan onu yaraladığını; bir kez daha vurmak istediğinde imparatorun, *"Sakın vurma, ben Bizans imparatoruyum"* dediğini yazar[23]. Sultanın ilk başta imparatoru tekdir ve tahkir ederek kötü sözler söylemesi üzerine imparatorun özür dileyip, *"Sultanın bana üç şeyden birini yapması beklenir"* dediğini yazar. İmparator bu üç ihtimali şöyle açıklar: *"Biri, beni bağışlayıp serbest bıraksın, yoksa öldürsün; eğer bağışlamaz ve öldürmezse hapsetsin. Sultan beni öldürürse, şüphesiz Bizanslılar başkasını imparator yaparlar. İslâm ülkelerine onların zararı dokunur. Eğer beni bağışlarsa ömür boyunca itaat eder, kul olurum."* Sultan bu sözler üzerine imparatoru bağışlar (Sümer ve Sevim, 1998: 71).

Mîrhând, sultanın imparatoru bağışladıktan sonra düşmanlığı dostluğa, sevgiyi de dünürlüğe dönüştürdüğünü yazar. İmparatorun kızı, sultanın oğlu Melik Arslan ile evlendirilir; Mîrhând'a göre, nikâh kıyılıp inci ve mücevherler saçılmıştır. Her biri diğerine hil'atlar verdikten sonra toy (düğün) sona erir, İmparator ve yanındakiler yurtlarına döner (Sümer ve Sevim, 1998: 70).

---

[21] Asıl adı Fazlullah b. İmadüddevle Ebû'l Hayr b. Ali olan yazar Hamedanlı Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İlhanlılar döneminde vezirlik makamına yükselen yazarın 1318'de zehirlenerek öldürüldüğü sanılmaktadır.

[22] Türkçeye çevrilmiş ve Türkçe olarak yayınlanmış bazı birinci, dolayısıyla aynen aslı gibi olması gereken kaynaklarda, maalesef değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, sultanın *"ola ki Bizans imparatorunu tutsak alır"* demiş olması da, Kerimmüddin Mahmut'un sultanın sözlerini bu şekilde aktarmış olması da mümkün değildir. Gene sultanın imparatordan "Bizans ülkesinin hükümdarı idi" diye söz etmiş olması da, Kerimmüddin Mahmut'un sultanın sözlerini bu şekilde aktarmış olması da keza mümkün ve gerçekçi görünmüyor.

[23] İmparator esir düşmek üzereyken "sakın vurma, ben Bizans imparatoruyum" demiş de olamaz, Mirhond onu bu sözlerle aktarmış da olamaz. Aynı şekilde esir imparatorun "şüphesiz Bizanslılar başkasını imparator yapar" diye konuşması ve Mirhond'un da onu bu sözlerle aktarmış olması gerçekçi görünmüyor. Yukarıda, tırnak içindeki alıntılarda da görüldüğü gibi çevirmenler "Bizans," " Bizans ülkesi," "Bizanslılar," vb sözcükleri sıkça kullanmaktadırlar. Oysa bu ifadeler tarihî gerçeklerle örtüşmüyor. Zira bizim bugün bol bol kullandığımız Bizans sözcüğü, ilk defa 1557'de, yani Konstantinopolis'in düşüşünden yüz yıl sonra, kentin efsanevi kurucusu Byzas'ın adından hareketle, Hieronymus Wolf adında bir Alman tarihçi tarafından icat edildi. 18. yüzyılda Montesquieu gibi bazı Fransız düşünürlerince yavaş yavaş popülerleştirildi ve 19. yüzyıl Avrupa tarihçiliğine yerleşti (Marciniak & Smythe, 2016: 2). Başka bir deyişle, bu yolla "Bizans" denmeye başlayan devletin kendi varlığı sırasında bu deyim zerrece mevcut değildi. Olan Roma İmparatorluğu'ydu ve onlar da kendilerine de Romalı diyorlardı. Haydi diyelim ki, orijinal kaynaklar dışında Bizans'tan söz etmeye alıştık. Ama bu, birincil kaynakları kendi içlerine (Roma yerine) Bizans sözcüğünün sıkıştırılmasının mazereti olamaz. Kaynaklar bu şekilde çarpıtılamaz, kaynak yayınlarıyla bu şekilde oynanamaz. Bu tür ciddiyetsiz çarpıtmalar, ülkemizin bilim hayatında önemli yaralar açmaktadır.

İslâm kaynaklarında sultanın ve imparatorun çocuklarını nikâhladığı yönünde bilgilerin yer almamasına karşılık, benzer bir bilginin, aşağıda görüleceği üzere Michael Attaleiattes'in *Tarih*'inde de yer aldığını görmekteyiz.

Urfalı Mateos'a göre, savaş sırasında sayısız Romalı asker kılıçtan geçirilerek büyük bir kısmı da esir alındıktan sonra İmparator Romen Diyojen de esir alınıp zincire vurulmuş olarak, birçok Romalı kumandan ile birlikte sultanın önüne getirilir. Sultan birkaç gün sonra imparator ile sulh yaparak ona kardeşi gözüyle bakar. Zira sultan İranlılar ile Romalılar arasında daimi bir dostluk ve ittifak kurmaya önceden yemin etmiş; bu ahd için Allah'ı şahit tutmuştur. Daha sonra sultan, Romen Diyojen'i tahtına avdet etmek üzere büyük bir törenle Konstantinopolis'e uğurlar (Mateos, 1962: 143).

Abu'l Farac, Romen Diyojen sultanın huzuruna getirildiğinde Alparslan'ın ona kendi eliyle dört tokat indirdikten sonra şöyle dediğini yazar: *"Biz sana sulh için rica ettiğimiz halde nasıl oldu da ricamıza değer vermedin?"* (Abu'l Farac, 1999: 321).

Michael Psellos da Romen Diyojen'in esir düşmesinin ardında sultanın kendisini teselli ettiğini; kendisiyle aynı sofrayı paylaşıp onur misafiri gibi davrandığını ve yanına bir koruma verdiğini yazar. Psellos, sultanın, Romen Diyojen'in adlarını verdiği esirlerin de zincirlerini çözerek serbest bıraktığını söyler. Akabinde Psellos, sultanın Romen Diyojen ile bir dostluk antlaşması yaptıktan ve imparator da yeminle bu anlaşmaya bağlı kalacağını teyid ettikten sonra, esirini serbest bırakıp çok sayıda koruma ve refakatçi eşliğinde Roma topraklarına gönderdiğini belirtir (Psellos, 1952: 105).

Michael Attaleiattes'e göre, imparator basit askeri kıyafetleriyle sultanın önüne getirildiğinde, sultan kendisinin imparator olduğundan emin olamamış ve kimliğini doğrulayacak deliller aramıştır. Diğer esir askerlerden ve daha önce imparatora elçi olarak gönderilenlerden, karşısındakinin gerçekten Romen Diyojen olduğunu öğrenince, derhal ayağa kalkıp imparatoru kucaklar. Daha sonra kendisine *"Korkma,"* der: *"Ey imparator, her şeyden önce fiziksel bir cezalandırma ile karşılaşmayacağını; buna mukabil, kendi yüksek pozisyonun ile bağdaşır bir şekilde onurlandırılacağını bil."* Daha sonra esirine bir çadır ve başka gerekli şeylerin verilmesini emreder. Sultan imparatoru kendisi ile yemek yemeye ve aynı sofrayı paylaşmaya dâvet eder; onu onurlandırıp kendisiyle eşit seviyede oturtur. Günde iki kez bu şekilde imparator ile oturan sultan, hayata ilişkin özlü sözlerle imparatoru teselli eder. Toplam sekiz günü imparator ile geçiren sultan, imparatora yaşadıkları muharebe hakkında dahi bir tek incitici söz söylemez. Öyle ki, esir imparator bile sultanın bu zaferi hak ettiğini kabullenir. Bir seferinde sultan imparatora, *"Eğer benim yerime siz beni esir almış olsaydınız ne yapardınız?"* diye sorduğunda, imparator riyakârlık etmeden şöyle cevaplar: *"Bilesin ki sana bayağı işkence yapardım."* Bunun üzerine sultan, *"Sizin şiddet ve acımasızlığınızı örnek almayacağım"* diye karşılık verir. Daha sonra kendi aralarında bir barış antlaşması yapan ikili, kendi çocuklarını evlendirme sözü ile dostluklarını pekiştirir (Attaleiattes, 2012: 299-301).

Malazgirt savaşının Müslümanlar tarafından kazanılması ve Romen Diyojen'in esir alınmasından sonra Sultan Alparslan, Bağdat'ta ikamet eden Halife İmam el-Kaim Biemrillah'a olup bitenleri anlatan bir mektup gönderir. (Halife el-Kaim Biemrillah'ın, 1064 yılında, Tuğrul Bey'in İsfahan'da ölmesi üzerine Alparslan Muhammed bin Davud'un sultanlığını onaylayan ve adına hutbe okutup kendisine hil'at giydiren kişi olduğunu da hatırlatalım.)

Malazgirt'in müjdesi kente ulaşınca Bağdat süslenir, zafer tâkları yapılır ve bu başarı tüm İslam ülkelerinde sevinç yaratır. Halife el-Kaim Biemrillah, Sultan Alparslan'a gönderdiği kutlama mektubunda kendisini şöyle selâmlar: *"Efendi evlat, Tanrının desteğine mazhar, galip ve muzaffer evlat, en büyük Sultan, Arap ve Acem hükümdarı, Dünya hükümdarlarının efendisi, dinin ışığı, Müslümanların yardımcısı İmam'ın (Halife) yardımcısı, insanların sığınağı, devletin kahredici bileği, dinin parlak tacı, İslam ülkelerinin sultanı, Emirü'l Mümin'in burhanı"* (Ahbârrü'd devlet'üs Selcukiye; Akt. Sümer ve Sevim, 1998: 11). Ancak Romen Diyojen'in içler acısı, Sultan Alparslan'ı da ağlatacak çilesi bundan sonra başlayacaktır.

3.4. Diyojen'in Esaret Haberinin Konstantinopolis'e Ulaşması

Roma ordusunun Malazgirt'te ağır bir yenilgiye uğradığı ve Romen Diyojen'in esir düştüğü haberi çok geçmeden Konstantinopolis'e ulaşmıştı. "Kral öldü, yaşasın kral" misali, imparatorluk elini çabuk tutmalı ve bir an önce yönetim işi hal yoluna konmalıydı. Aslında bu tür durumlarda yapılacak iki şey vardı: Esir düşmüş imparatorun yapacağı "barış" antlaşmasının şartlarını kabul edip yola devam etmek; veya çabucak yeni bir imparator tayin edip, eskisini tanımamak. Romen Diyojen gibi, imparatoriçe ile yaptığı evlilik sayesinde Roma tahtına çıkmış biri için, ilk tercih imkânsız gözüküyordu. Zira Dukas ailesi daha ilk günden itibaren pusuda beklemekteydi ve üstelik ölen imparatorun en büyük oğlu Michael, artık imparator ilân edilebilecek yaşa gelmişti.

Michael Psellos, Eudokia'nın Romen Diyojen ile evlenmesini, şehvete veya daha şatafatlı bir yaşam arayışına değil, doğudaki barbar saldırılarının imparatorluğu zor durumda bırakmasına bağlar. Psellos'un aktardığına göre, kilisede "inşallah öleceğim zamana kadar imparatoriçe kalmak benim kaderim olmayacak" diye dua eden Eudokia'nın en büyük amacı, oğullarını yavaş yavaş tahta oturtmaya hazırlanmaktır (Psellos, 1952: 101-102). Eudokia'nın Romen Diyojen ile evlenmesinin bir diğer nedeni de, iktidarın ölen eşinin kardeşi ve oğullarına geçmesini önlemek olabilir.

Michael Attaleiattes'e göre, Romen Diyojen'in esir düştüğü haberi Konstantinopolis'e ulaşır ulaşmaz, imparatorun serbest bırakılmasını sağlayacak bir anlaşmayı reddeden İmparatoriçe Eudokia, ölen eski eşi Konstantinos Dukas'tan olma iki oğluna ve gene eski eşinin kardeşi Ioannes'e danışarak[24], bütün eyaletlere emirler yazıp Diyojen'in imparator olarak tanınmaması ve kendisine biat edilmemesini ister. Ancak daha sonra Eudokia'ın iki oğlu

[24] Michael Attaleiattes, imparatoriçenin iki oğlundan Andronikos'un, ordudan henüz yeni firar etmiş olduğunu yazıyor. Oysa bu Andronikos'un, ölen imparatorun kardeşi Ioannes'in oğlu olması kuvvetle muhtemeldir.

ve amcaları, imparatoriçenin tüm yetkilerini elinden alıp, büyük oğlu Michael'i tek yetkili imparator ilan eder. Taht üzerindeki yetkileri elinden alınan Eudokia'ya oldukça kaba bir şekilde davranılır; rahibelerin giydiği kara elbiselerden giydirilerek gemiye bindirilip Boğaz'ın doğu yakasındaki Stenon'a sürgün edilir. Bundan sonra hayatını rahibe olarak sürdürmesi istenir (Attaleiattes, 2012: 307).

Michael Psellos, Romen Diyojen'in esir düşmesinden birkaç gün sonra, savaştan kaçarken arkadaşlarını geride bırakan bir askerin kötü haberi Konstantinopolis'e ulaştırdığını yazıyor. Ondan sonra ikinci ve diğer habercilerin de ulaşır; kimileri Romen Diyojen'ı yaralı gördüğünü, kimileri öldüğünü, kimileri de elleri zincirlenmiş olarak esir alındığını anlatır. Bu haberler üzerine, başkentte İmparatoriçe Eudokia öncülüğünde bir toplantı düzenlenir. Oy birliğiyle alınan kararda, ister ölü ister diri ele geçirilmiş olsun, imparatorun görmezlikten gelinmesi, tüm yetkilerin Eudokia ve oğullarına verilmesi kararlaştırılır. Ancak Romen Diyojen'in hayatta olduğunu duyan Michael insiyatifi alır ve annesiyle de irtibatını koparıp tek başına hareket eder. Daha sonra bir kararname ile Eudokia, kendisinin Hz. Meryem onuruna deniz kenarında yaptırmış olduğu bir manastıra gönderilir (Psellos, 1952: 105-106). Psellos'un yetiştirdiği VII. Mikhail Dukas, 24 Ekim 1071'de tek başına hükümdar ilân edilir (Ostrogorsky, 2017: 316).

3.5. Romen Diyojen'in Esaret Sonrası Taht Mücadelesi

Sultan Alparslan'ın kendisini serbest bırakmasından sonra yola düşen Romen Diyojen ise, etrafına topladığı bir ordu ile Amasya'ya gelir. İmparator Michael, kuzeni Konstantin komutasında bir ordu düzenleyerek Romen Diyojen'in üzerine gönderir. İki ordu Amasya'da çarpışır ve karşılıklı kayıplar yaşanır. Attaleiattes, Dokeia (Tokat) civarında meydana gelen bu çarpışmada, Roma ordusunda yer alan Frank askerlerin büyük bir kısmının Romen Diyojen'e katıldığını yazar (Attaleiattes, 2012: 309). Fakat daha sonra Romen Diyojen nedense Tokat kalesine sığınır. Bir zamanlar Diyojen tarafından önemli bir mevkie getirilmiş Chatatoure adlı bir Ermeni o sırada Antakya'daki ordu komutanıdır ve Romen Diyojen'i ele geçirmekle görevlendirilmiştir. Fakat Romen Diyojen'in safına geçerek ona Kilikya'ya gitmeyi önerir. Attaleiattes, Romen Diyojen'in Kilikya'ya gitmek istemesinin sebebi olarak, yaklaşan kışı orada geçirip ordu toplamayı ve bu arada, daha önceden kararlaştırıldığı üzere sultandan gelecek yardım birliklerini karşılamayı gösterir.

Amasya'daki saldırılarda Roma ordusu başarılı olamayınca, Konstantinopolis'te yapılan istişare toplantılarında Romen Diyojen ile barışma alternatifi üzerinde de durulur ve bizzat imparator Michael kendisine mektup göndererek güvence verir. Ancak Romen Diyojen hiçbir kabahati olmadığını ileri sürerek tahttan feragat etmek istemez. Bunun üzerine Michael, kuzeni Andronikos'u bütün doğu eyaletleri komutanlığına getirerek gizlice Romen Diyojen'in üzerine gönderir. Aynı zamanda, araya bazı papazları ve kimi diğer arabulucuları koyup, her türlü güvenceyi içeren dostça mesajlarla Romen Diyojen'i ikna etmeye çalışır (Psellos, 1952: 106).

Romen Diyojen'in Kilikya'daki kuvvetlerine Chatatoure komuta etmektedir. Çatışma sırasında Chatatoure atının bir çukura girmesi üzerine düşer ve çalılar arasına saklanır. Ancak onu gören Romalılarca yakalanır; elbiselerini soyar ve onu çıplak bir şekilde komutanlarına götürürler. Bunun üzerine Chatatoure ihanet edip karşı saflara geçer ve Roma kuvvetlerini doğruca Romen Diyojen'in kaldığı yere yönlendirir. Bu arada Romen Diyojen Sultan Alparslan'dan (metinde "Perslerden" diye geçer) yardım gelmesini beklemektedir. Herhangi bir yardım gelmeyince ve etrafındaki kuvvetler de iyice zayıflayınca, Romen Diyojen Michael'in verdiği sözlere ve güvenceye dayanarak koşulsuz teslim olur. Teslim olur olmaz, derhal bir keşiş elbisesi giydirilerek saçları oracıkta kesilir. Psellos'un anlattıkları doğru ise, eski imparatordan korkan imparatorluk konseyi üyeleri, Michael'den habersiz bir mektup yazıp Romen Diyojen'in kör edilmesi emrini verirler. [25]

Attaleiattes de, Romen Diyojen'in teslim olduktan sonra Romalılar tarafından oldukça onur kırıcı muamelelere tabi tutulduğunu yazar. Saçları kesilip keşiş elbisesi giydirilen Romen Diyojen, daha önce imparator olarak geçtiği ve âdetâ bir ilâh gibi karşılandığı topraklardan, bu kez kafese kapatılmış bir hayvan gibi götürülmektedir. Yolculuğun Adana'dan Kütahya'ya kadar olan kısmını, Romen Diyojen dayanılmaz mide ağrılarıyla geçirir. Düşmanlarının kendisine baldıran zehiri içirdiği söylenir. Kütahya'da, başkentin düşük eski imparator hakkındaki kararı beklenir ve gözlerinin kör edilmesi hükmü birkaç gün sonra burada ulaşır. Kararın uygulanacağı an, daha önce Romen Diyojen ile Michael arasında barış için arabulucu olmuş ve Romen Diyojen'e yeminle güvence vermiş olan Kadıköy, Herakleia (Milas yakınlarındaki antik kent) ve Koloneia (Şebinkarahisar) piskoposları da hazır bulunmaktadır. Romen Diyojen'in tüm yalvarmaların karşılık, artık onların da ellerinden gelen bir şey yoktur. Sonunda Romen Diyojen küçük bir odaya konur; elleri ve ayakları bağlanır; sırtüstü yere yatırılır ve göğsüne birkaç zırhlı adam tarafından bastırılır. Daha önce bu işlerde hiçbir tecrübesiolmayan bir Yahudi, elindeki şiş ile Romen Diyojen'in gözlerini çıkartır.[26] Romen Diyojen bu dehşetli acı içinde çırpına çırpına boğa gibi böğürmektedir. Attaleiattes, "Rab İsa'yı öldürenlerin soyundan gelen adamın" şişli işkencesini bir değil tam üç kez tekrarladığını yazar. Böylece Romen Diyojen'in gözlerindeki nur ilelebet söner ve yarı ölü halde oracıkta kalır. Daha sonra bir görevli, gözleri önüne akmış bir leşi taşır gibi, Romen Diyojen'i ayaklarından tutup dışarı çıkartır. Eski imparator birkaç gün içinde korkunç acılar içinde ölür; ancak henüz ölmeden bedeni kokmaya başlamıştır bile (Attaleiattes, 2012: 325).

Urfalı Mateos, Romen Diyojen'in papaz elbisesi giyerek Dugidz'in kardeşi olan Romalı kumandana sığındığında, "İşte artık benden endişe etmenize lüzum kalmamıştır. Zira ben bundan sonra manastıra çekileceğim.

[25] Psellos'un aktardığına göre, İmparator Michael, Diyojen'in kör edildiği haberini alınca çok üzülür ve ağlar (Psellos, 1952: 106-107).

[26] Pek çok kaynakta Romen Diyojen'in gözlerine mil çekildiği yazılmaktadır. Oysa Diyojen'in gözlerine mil çekilmemiş; gözleri şişle kör edilmiş veya çıkartılmıştır. Mil çekmede, kızgın demir göze yaklaştırılır ama temas ettirilmez; göz bebeği eriyene ve göz kapakları pişerek birbirine yapışına kadar öyle tutulur.

Michael imparatorunuz olsun ve Tanrı ona yardım etsin" dediğini, ama Romalıların ona kulak asmadan gözlerini çıkardığını yazar. Mateos devamla, "O gün Romalılar, Yahudilerin yapmış oldukları veçhile Tanrıyı [İsa'yı - AK] tekrar çarmıha gerdiler" der (Mateos, 1962: 144).

Oğlundan izin alan Eudokia, eski eşinin cenaze merasimini Kınalı Ada'da bizzat Romen Diyojen'in yaptırmış olduğu manastırda düzenler ve bahtsız eski imparatoru adanın zirvesine gömer.

Urfalı Mateos'un aktardığına göre Sultan Alparslan, Romen Diyojen'e yapılanları duyunca ağlar ve çok kederlenerek şöyle der: "Romalıların Allah'ı yoktur. İranlılarla Romalılar arasında akdedilmiş olan dostluk ve ittifak yemini bugün çözülmüş oldu. Bundan sonra haça tapınan bütün milletler kılıçla mahvedilecek ve bütün Hıristiyan milletleri esaret altına alınacaktır." Mateos devamla, "O Romen Diyojeni hatırlayıp ah çekiyor ve bütün İranlılarla beraber onun akıbeti için ağlıyordu" der (Mateos, 1962: 144).

3.6. Son Stratejik Hatası Diyojen'in Sonu Oldu

Amasya ve Tokat civarındaki çatışmalarda Romen Diyojen'in kuvvetleri ilk başta üstün gelmiş ve Roma'dan Konstantin komutasında gönderilen ordu dağılmıştı. Diyojen'in tam bu sırada, mevcut ordusu ile Roma toprakları içine doğru ilerlemesi gerekirken, Kilikya tarafına çekilmesi askeri açıdan stratejik bir hata olmuştur (Attaleiattes, 2012: 313). Eğer Diyojen, Roma ordusunun toparlanmasına fırsat vermeden doğrudan Konstantinopolis'e yönelseydi, Dukas ailesi ikinci kez ordu toplayıp Romen Diyojen'in üzerine gönderemeden, şu veya bu şekilde uzlaşmak zorunda kalabilirdi. Diyojen'in ikinci stratejik hatası, Kilikya'da, engebeli Toros geçitlerine asker yerleştirmeyip, Andronikos'un kuvvetlerini burada karşılamaması olmuştur. Oysa elindeki kuvvetlerle Roma ordusunu buralarda darmadağın edebilirdi. Sayıca üstün bir duruma geçmiş olan Roma ordusunu Adana düzlüğünde karşılayan Romen Diyojen, savaştan umudunu yitirince, imparatorluktan feragat edip bundan sonraki yaşamını bir keşiş olarak geçirmeyi kabullenerek teslim olmak zorunda kalmıştır.

Asıl adı Romanus olan Romen Diyojen, daha çok babası Diyojen'in adıyla bilinmekteydi.[27] İşe bakın ki babası Diyojen de, Romanus Argyrus döneminde bir ihtilâl girişiminden tutuklanıp yargılanmış ve daha sonra kendisini bir uçurumdan atarak hayatına son vermişti (Psellos, 1952: 102). Anlaşılan o ki kader babaya da, oğula da fena bir tuzak hazırlamıştı. Ancak Malazgirt gibi koca bir zafer ile adını tarih kitaplarına kaydeden Sultan Alparslan'ın 1072'deki ölümü de, Diyojen'in ki kadar olmasa da trajik olacaktır.

4. Sultan Alparslan'ın Öldürülmesi

Malazgirt zaferi Sultan Alparslan'ın İslam dünyasındaki konumunu tartışılmaz kılmıştı. Romen Diyojen'den sonra bir de iç savaş yaşayan Roma İmparatorluğu'nun ise yakın bir gelecekte sultana tekrar meydan okuması imkân dâhilinde değildi. Şimdi Alparslan, ister doğu, ister batıya doğru harekete geçerse, kendisini durduracak herhangi bir güç veya engel bulunmamaktaydı. Deyim yerindeyse, artık gücün zirvesindeydi. Sadece sahip olduğu iktidar açısından değil, yaşının kırka ulaşmış olması itibariyle fiziki olarak da kapasitesinin doruğundaydı. Bir tek sözüyle emrindeki ordular harekete geçmeye hazır beklemekteydi. Ancak felek (belki de kader demeli), rakibi Romen Diyojen'in ölümünden sonra ona da sadece bir yıl kadar zaman tanımıştı.

Her ölüm trajiktir; ancak Sultan Alparslan'ın ölümü belki biraz daha trajiktir. Her ölüm vakitsizdir; ancak Alparslan'ın ölümü biraz daha vakitsizdir. Hayata veda ettiğinde, 33 yaşında ölen Büyük İskender'den yedi yıl uzun, 55 yaşında ölen Selahaddin Eyyubi'den on beş yıl kısa yaşamıştı.

4.1. Ölüm Yolculuğunun Dört Ayrı Anlatımı

Malazgirt'ten sonra Alparslan Anadolu'ya girmedi. Tekrar doğuya, cihan bildiği yöne döndü (üç asır sonra Timur'un da yapacağı gibi). Urfalı Mateos, sultanın büyük bir orduyla Ceyhun nehrini aşarak Semerkand'ı fethetmeye yöneldiğini yazar. Alparslan yolda Hana kalesini kuşatır.[28] Kalenin hâkimi Yusuf, cesur ve merhametsiz bir adam olarak bilinmektedir. Günlerce süren kuşatmanın bir noktasında sultan Yusuf'a, kendisine biat etmek (vasallığına girmek) şartıyla atalarının topraklarında kalabileceğini söyler. Buradan hareketle Yusuf korkunç bir plan hazırlar. Önce, davul zurna eşliğinde bir ziyafet düzenler. Ancak geceleyin, sultanın kölesi olmamaları için karısı ve üç oğlunu kendi eliyle keser. Ertesi sabah erkenden, oğullarını kestiği o iki bıçağı da çizmelerine saklayarak sultanın huzuruna çıkar. Önce eğilir; ancak sultan ona yaklaştığı sırada hançerlerini çekerek üzerine atılır ve huzurdaki diğer kişiler kaçışırken Alparslan'ı vahşice bıçaklar. Sultanın korumaları içeri dalıp Yusuf'u oracıkta öldürürlerse de, sultan üç yerinden ölümcül bir şekilde yaralanmıştır (Mateos, 1962: 145).

Abu'l Farac, "Abu'l Farac Tarihi" adlı eserinde Alparslan'ın ölümünden şu şekilde söz eder: Alparslan'ın kızıyla evli olan Tabajag oğlu Şemsülmülk, Buhara'ya, Semerkand'a ve Ceyhun nehrinin ötesindeki diğer diyarlara hâkimken, Alparslan'ın oğlu Willias (İlyas) da komşu Harzem'de hüküm sürüyordu. Bu ikisi kavga edince, Tabajag oğlu Şemsülmülk eşine saldırır; "Sen benim karım değilsin. Bana karşı bir casussun. Kardeşini memleketlerimi harap etmek için tahrik ediyorsun" diyerek döve döve öldürür. Sultan kızının katlini öğrenince son derece hiddetlenir ve askerlerini toplayarak nehri geçer. Ordugâhını arazideki bir kale önünde kurar ve buranın Harzem yerlilerinden olan hâkimi ile çatışmaya girer. Adamı esir alır ve oklanarak öldürülmek için elleriyle ayaklarının dört kazığa bağlanmasını emreder. Adam huzura getirildiğinde sultana söver; "Seni muhannes!

[27] Michael Attaleiattes, Diyojen'i şöyle tanımlar: "O sadece sahip olduğu niteliklerle diğer insanları aşmıyor, aynı zamanda her yönüyle çok iyi bir görünüşe sahipti. O uzun boyluydu, geniş omuzları ve geniş göğsü kendisine iyi bir görünüm sağlamaktaydı: "Zeus'tan doğmuş" soylu bir nefese sahipti. Herkesten daha güzel güzlere sahipti, öyle ki güzelliği güzlerinden fışkırıyordu. Görünümü tam anlamıyla siyah veya beyaz değildi; doğal olarak karışmış kanlı canlı bir renge sahihti" (Attaleiattes, 2012: 181).

[28] Tarih-i Güzide adlı eserde Alparslan'ın Cihun kıyısında bulunan "Berzen" adlı kalenin yanında öldürüldüğü yazılır. Burası Curcan'dan bir günlük mesafededir ve İdrisi burası için "Buruzem" demiştir. İbn-i el Cevzi, bu mevkiin adını "Birun" diye kaydeder (Mateos, 1962: 114).

Benim gibi adamlar bu şekilde mi öldürülür" diye tahrik eder. Bu sözler üzerine kanı kaynayan sultan, "bu adamın ellerini ve ayaklarını çözün, ben onu serbest olduğu halde öldüreceğim" der. Adamın serbest bırakılması üzerine bir ok atar, fakat vuramaz. Harzemli ise Alparslan'ın üzerine atlayarak eline geçirmiş olduğu bir hançeri sultanın sırtına saplar. Orada bulunan harem ağalarından biri kendini sultana siper etmeye çalışır, ancak Harzemli sultanı bırakıp ağayı bıçaklamaya koyulur. O sırada çadır kurmakla meşgul olan Ermenilerden biri gelip Harzemliyi başından vurarak öldürür (Abu'l Farac, 1999: 325).

İbn'ül Esir Alparslan'ın ölümünü çok az farklı anlatır. Sultan 1072 yılının Eylül ayında Maveraünnehr'e doğru sefere çıkar. O dönemde Maveraünnehr hükümdarı Şemsülmülk Tekin adında biridir. Sultan Ceyhun nehri üzerinde bir köprü yaptırır; askerlerinin sayısı iki yüz binden fazla olduğundan, bu köprüden yirmi küsur günde geçilir. 20 Kasım (6 Rebiyülevvel) 1072 günü, Yusuf el-Harezmi adında bir muhafız yakalanıp sultanın huzuruna getirilir. İki gulamın (asker-kölenin) refakatinde Alparslan'ın huzuruna çıkartılır. Sultan dört kazık çakılıp el ve ayaklarının bu kazıklara bağlanmasını emredince Yusuf, *"Ey muhannes! Benim gibi bir adam böyle mi öldürülür?"* der. Bu söze çok kızan sultan, eline yayını alıp iki gulama "Serbest bırakın şunu" dedikten sonra Yusuf'a ok atar, fakat isabet ettiremez. Oysa o güne kadar attığı hiçbir ok hedefinden şaşmamıştır. Yusuf ise derhal Alparslan'ın üzerine atılır. O sırada tahtında oturan sultan, Yusuf'un üzerine doğru geldiğini görünce ayağa kalkıp tahttan inmek ister; ancak ayağı sürçer ve yüzükoyun düşer. Sultanın üzerine çullanan Yusuf, yanında bulundurduğu bıçağı Alparslan'ın böğrüne saplar. O sırada ayakta bulunan Sadüddevle'yi de birkaç yerinden yaralar. Sultan yaralı vaziyette kalkıp diğer çadıra girer ve bu sırada hizmetçilerden biri Yusuf'un başına topuzla vurup öldürür. Ardından içeri giren Türkler Yusuf'u parçalar (İbn'ül Esir, 1991: 79).

Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömeri'nin anlatımı, kimi farklılıklara rağmen İbn'ül Esir'in yazdıklarına yakındır. El-Ömeri, Sultan Alparslan'ın Ceyhun üzerinde bir köprü kurdurarak iki yüz bin kişilik ordusunu buradan geçirdikten sonra Karir denilen bir kasabaya vardığını ve burada yemek verdiğini yazar. Bu kasabada Ceyhun'a nazır bir kale vardır ve bu kalenin muhafızı Yusuf el-Harezmi adında biridir. Yusuf el-Harezmi iki uşağı ile birlikte Sultan'ın huzuruna getirilir. Yusuf düşman tarafından değildir ama kendisine emanet edilen kalenin korunmasında kusuru görülmüştür. Sultan dört kazık çakılmasını emrederek elleri ve ayaklarını bu kazıklara bağlatır. Yusuf "Alçak! Benim gibi biri böyle mi öldürülür?" deyince, Alparslan öfkelenerek, eline bir ok ve yay alıp esirin çözülmesini emreder. Sonra okunu atar, ancak vuramaz. Bunun üzerine Yusuf hançerini çekerek saldırır. Sultan tahtından ayağa fırlar, ancak yüzüstü düşer. Yusuf bıçağını bir daha salar ve bu defa sultanın yanında bulanan Sadüddevle adında birini yaralar. Bu sırada bir Rum faraş (döşeyici), elindeki demir çubuk ile Yusuf'a vurarak öldürür. Arkasından Türkler Yusuf'u paramparça eder (El-Ömeri, 2014: 217-218).

4.2. Savaşçılık Töresi ve Mutlak İktidar Yozlaşması

Akla ilk gelen sorular şunlardır: (1) Bir insanın, velev bir âsinin veya savaş esirinin, elleri ve kolları bağlanıp oklanarak öldürülmesini, sultanın "merhametli" diye tarif edilen kişiliğiyle nasıl bağdaştırabiliriz? (2) Sultan Alparslan nasıl olur da düşmanını illâ kendisi oklamaya kalkmak gibi bir risk alabilir; bu kadar basiretsiz bir şey yapabilir? Herhalde her iki sorunun cevabı, öncelikle dönemin koşullarıyla ilgilidir. Belli ki burada, kabile toplumundan yeni çıkmış ve ancak yarı yarıya çıkmış savaş soyluluklarının (Fuat Köprülü'nün deyimiyle "askerî aristokrasi"lerin) şiddet dolu yaşantısı söz konusudur ve Alparslan da bu kültürün, bu törenin, bu yiğitlik anlayışının bir parçasıdır. "Adalet" de, "merhamet" de bu sınırlar içinde, göreli kavramlardır; madalyonun diğer yüzünde, her an kişisel kahramanlığını tekrar ve tekrar ispatlamaya kendini mecbur hisseden bir savaş başbuğu, savaşçı bir hükümdar tipi söz konusudur. Sultan Alparslan'ının, tahrik karşısında öfkeden kendini kaybedip sultanlığını unutarak herhangi bir silâhşör gibi şövalyece düelloya girmesi, ancak bununla açıklanabilir.[29]

Öte yandan Alparslan, tam bu dönemde mutlak iktidar olmanın yol açtığı güç zehirlenmesine de kapılmış olabilir. Zira Lord Acton'un deyimiyle, *"İktidar yozlaştırır; mutlak iktidar mutlak surette yozlaştırır."* Sultanın yaralandıktan sonra sarf ettiği, iki kaynak tarafından aktarılan şu sözler de böyle bir "mutlak güç" zehirlenmesine işaret eder niteliktedir: *"Her nereye yönelsem ve hangi düşman üzerine yürümek istesem, daima Allahtan yardım dilerim. Dün bir tepeye çıktım. Ordumun azametinden ve askerlerimin çokluğundan dolayı altımda yer titriyordu. Kendi kendime, 'Ben bütün dünyaya hüküm eden biriyim, bana hiç kimsenin gücü yetmez' dedim. Bu yüzden Allah Teâla beni yarattıklarının en zayıfı karşısında aciz bıraktı. Allahtan mağfiret diler ve bu düşüncemden dolayı beni affetmesini niyaz ederim"* (İbn'ül Esir, 1991: 79).

El-Ömeri de sultanın yaralandıktan sonra şu sözleri söylediğini nakleder: *"Dün tepeye çıktığımda yeryüzü ayaklarımın altında, ordunun büyüklüğünden dolayı titremiş ve kendi kendime, 'Dünyanın hâkimi benim, kimse bana bir şey yapamaz' demiştim. Allah beni basit bir kuluyla âciz bıraktı. Aklımdan geçirdiğim bu yanlış düşünceden dolayı Allaha tövbe ediyorum."*

4.3. Sultan Alparslan'ın Kişiliği

1072 yılının Rebiyülevvel ayının 6'sında yaralanan sultan, dört gün sonra, aynı ayın 10'unda (24 Kasım) vefat eder. Öldüğünde kırk yaşını biraz aşmış; saltanatı dokuz yıl, altı ay ve birkaç gün sürmüştü. "Süryani Vakanüvisler"den Büyük Mikhail, Vakayiname'sinde Sultan Alparslan'ın

[29] Sultan Alparslan'ın Yusuf'u cezalandırma çabasına benzer bir örnek de Malazgirt'te Romen Diyojen tarafından uygulanır. Malazgirt'in alınmasından sonra ordudaki bir asker, küçük bir eşeği çaldığı iddiasıyla Diyojen'in önüne getirilir. Olaya sinirlenerek aşırı bir tepki veren Diyojen, diğer ordu mensupları için de bir ibret oluşturması amacıyla, hemen oracıkta askerin burnunun kesilmesini emreder. Askerin sahip olduğu her bir şeyi verip, İsa Mesih ve Meryem adına yalvarıp yakarmasına rağmen imparator merhamet göstermez. Burnu imparatorun ve ordunun önünde kesilen askerin acılar içinde bağırması yeri ve göğü inletir. Kendisi de orduda hem yargıç hem danışman olarak görev yapan Michael Ataleiattes, "Tam bu esnada Tanrının bizden büyük bir intikam alacağını hissettim" diye yazar (Attaleiattes, 2012: 279).

uzun saçlı olduğundan söz eder (Yousif:173). Sultan Alparslan'dan geriye beş oğlu ve dört kızı kalır. İbn'ül Esir oğullarının adlarını Melikşah, Ayaz, Tekiş, Börü Bars, Tutuş ve Arslan Argun; iki kızının adlarını Sara ve Âişe olarak verirken, diğer kızlarının adını tesbit edemediğini belirtir (İbn'ül Esir, 1991: 81). Ölüm döşeğinde, kendisinden sonra Melikşah'ın tahta geçmesini vasiyet eden sultan, devlet işlerinin çekip çevrilmesini Nizâmülmülk'e bırakır (El-Ömeri, 2014: 217-218). Ölmeden önce askerlerine Melikşah'a bağlı kalmaları için yemin ettirir. Oğulları arasında yaptığı toprak paylaşımı ve tahsis ettiği gelirler çerçevesinde gene Melikşah'a, "Her kim benim vasiyetime razı olmazsa, onunla savaşınız ve ona tahsis ettiğim parayı ona karşı savaşta kullanınız" der. Cenazesi, vasiyeti üzerine Merv'e götürülerek babasının yanında defnedilir. Ölüm haberi Bağdat'a ulaştığında, Vezir Fahrüddevle b. Cüheyr selâmlıkta (Sahnu's Selam) oturup taziyeleri kabul eder. Alparslan'ın kendi vasiyeti üzerine Bağdat'ta Melikşah adına hutbe okunur (İbn'ül Esir, 1991: 81).

İbn'ül Esir, sultanın merhameti ve cömertliğini vurgular. Bir gün Merv'den geçerken el-Hârraîn fakirlerine rastlar ve bunları durumu için ağlar. Ramazan ayında on beş bin dinar dağıtan Sultan Alparslan'ın defterinde, ülkenin her tarafından fakirlerin adları kayıtlı olup, bunlara yardım için maaş tahsis edilmiştir. Halktan sadece asli vergilerin alınmasını, bunların da kolaylık olması için yılda iki taksit şeklinde alınmasını ister.

Mîrhând (2018: 88), *Ravzatü's safâ fî Sireti'l- Enbiya ve'l Mülûk ve'l Hülefa* adlı esrinde, Sultan Alparaslan için, "muktedir, muradına ermiş, mesut, bahtiyar bir padişah, ilahi nurla süslenmiş, şahlığın büyüklüğüyle bezenmiş bir hükümdar idi. Onun yiğitliği yeryüzünde meşhur ve mezkûr, onun döneminin safahatı mezbûr ve mestur, onun iyilikleri bâkidir" diye yazar. Mîrhând, Alparslan'ın saltanat tahtına oturmuş olmasının hem Fars yiğitleri hem de Türk bahadırları sevindirdiğini belirtir. Oldukça çömer olan Alparslan, hazinelerin kapılarını açıp zayıflara, kullara (memâlik), fakirlere, meliklere (mülük) ve kölelere (memalik) sayısız yardımlar yapmaktadır.

Gene İbn'ül Esir, Alparslan'ın ihbarcılara itibar etmediğine dikkat çeker. Sultanın namaz kıldığı yere bir gün bir ihbarcı tarafından Nizamülmülk'ü şikâyet eden bir mektup bırakıldığını yazar. Mektupta Nizamülmülk'ün sahip olduğu mülklerden ve halktan aldığı vergilerden söz edilmektedir. Sultan mektubu okuduktan sonra Nizamülmülk'e verip şöyle der: *"Bu mektubu al; eğer bunu yazanların söyledikleri doğru ise ahlâkını güzelleştir, durumunu düzelt; eğer yalan söylüyorlarsa onların hatâlarını bağışla ve onları öyle mühim işlerle meşgul et ki, insanları aldatmaya vakit bulamasınlar"* (İbn'ül Esir, 1991: 80-81).

İhbarcılara itibar etmeyen Alparslan, devlet için bir haber alma teşkilatının dahi kurulması taraftarı değil. Nizamülmülk, Siyasetname adlı eserinde, bir gün Ebul-Fazl Sekzi'nin Sultan'a, "niçin haber alma teşkilatın yok?" diye sorunca, Alparsan, "memleketimi yok etmek ve taraftarlarımı benden uzaklaştırmak mı istiyorsun? diye karşılık verir. Zira Alparslan, muhbirlik yapanların dostluğa ve güvene sarılarak hile yapabilecekleri, rüşvet karşılığında düşmanın hizmetine girebileceklerini düşünmektedir. Ebul-Fazl Sekzi, *"mutemet ve dindar kişilerden müteşekkil bir istihbaratın olmasının"* önemini dile getirdiğinde, *Alparslan, "Padişah akıllı ve kudretli olursa kötülüğünü ve zevalini isteyenlerden gafil olmaz"* der (Nizamülmülk, 1998: 104)

Dindar bir kişiliğe sahip olan Alparslan, İslami mezheplerden Hanefi ve Şafiilik dışında kalan mezhepleri muteber kabul etmez. Katı bir Hanefi anlayışına sahip olan Alparslan, veziri Nizamülmülk'ün Şafiî mezhebinden olmasını dahi bir kusur sayıp, "eğer vezirim Şafiî mezhebinden olmasaydı daha kuvvetli siyasetçi ve daha heybetli olurdu" der. Nizamülmülk, şafiî olmasından dolayı Alparslan'dan endişe edip korktuğunu belirtiyor (Nizamülmülk, 1998: 138). Gene Nizamülmülk Sultan Alparslan döneminde hiçbir Ateşperest, Hristiyan ve Rafızi'nin devlette, ileri bir mevkide istihdam edilmediğini yazar(Nizamülmülk, 1998: 222). Alparslan, Bağdat halifesinin halifeliğini kabul etmeyen Batıni ve Şiileri, lanetli iki güruh olarak görür (Nizamülmülk, 1998: 224).

Alparslan sözünün eri, yemin ve antlaşmalarına bağlı bir hükümdar olarak bilinir. Ordusundaki askerlerin halkın malına el uzatmasına asla müsaade etmediği söylenir. Has gulamlarından birinin, köylü bir kadından bir etek gasp ettiğini duyduğunda, adamı yakalatıp idam ettirir (İbn'ül Esir, 1991: 81).

Kısacası Sultan Alparslan, günümüzde kimi aşırı milliyetçi ve ırkçıların kendi siyasi programlarına bayrak ve sembol yaptıkları türden bir lider ve siyasi şahsiyet değildir. Tersine, evrensel İslam anlayışı ve ümmetin esenliği çerçevesinde hareket eden, ırkçılığı şirk sayan, bir ırkı asla diğer bir ırkın üzerinde görmeyen, hiçbir kavmî dâvâsı olmamış bir İslâm komutanı ve lideridir. Ne kadar Türk ise, bir o kadar da Kürt, Fars ve Araptır. Batılı kaynakların, Selâhaddin Eyyubî ile birlikte yiğitlik, mertlik, adalet ve merhametinden söz ettiği iki İslâm komutanı ve devlet adamından biridir.

5. Sonuç

Roma ve İslam kaynakları ışığında Malazgirt Savaşı'na ilişkin şu sonuçları sıralayabiliriz:

- ✓ Türk ve Kürt Müslümanların Anadolu topraklarına doğru yayılması, Malazgirt Savaş'ından önce başlamıştır. Bir kavim bağlamında, Türklerin Malazgirt Savaş'ından sonra Anadolu'ya yerleştiği tezi doğru değildir.
- ✓ Halep'ten apar topar dönen Sultan Alparslan'ın yanında dört bin kişilik bir Memluk gücü bulunmaktadır. Sultan'ın kendi ordusunu toplayarak Roma ordusuna karşı savaşa girme fırsatı olmamıştır. Başta Mervani Kürt Beyliği olmak üzere, Şedadi ve Revadi Kürt beyliklerinin askeri güçleri Sultan'ın yanında savaşa girmişlerdir. Sultan Alparslan'ın ordusunun üçte ikisinden fazlası Kürtlerden oluşmaktadır.
- ✓ Malazgirt bir ırk savaşı değil; Müslümanların ve İslam'ın Roma karşısında kazandıkları bir zaferdir. Zafer haberinin alınması üzerine Bağdat kenti süslenmiş, camilerde dua edilerek kutlamalar düzenlenmiştir. Zaferden hemen sonra, Halife el-Kaim Biemrillah, Sultan Alparslan'a gönderdiği mektupta kendisini şöyle selâmlar: *"Efendi evlat, Tanrının desteğine mazhar, galip ve muzaffer evlat, en büyük Sultan, Arap ve Acem hükümdarı, Dünya hükümdarlarının efendisi, dinin ışığı, Müslümanların*

yardımcısı İmam'ın (Halife) yardımcısı, insanların sığınağı, devletin kahredici bileği, dinin parlak tacı, İslam ülkelerinin sultanı, Emirü'l Mümin'in burhanı."

- ✓ Alparslan Muhammed bin Davud, 1064 yılında amcası Tuğrul Bey'in lsfahan'da ölmesi üzerine onun yerine geçer. Alparslan Bağdat'ta Halife EI-Kaim Biemrillah'la görüştükten sonra, Halife de onun "sultanlığını" onaylayarak adına hutbe okuttur ve kendisine hil'atlar giydirir. Sultan Alparslan Bağdat'taki halife ve hilafet makamına şeklen de olsa bağladır ve iktidarının meşruiyet kaynağı Bağdat'taki halifelik makamıdır.
- ✓ İlk elden yazılmış Roma kaynaklarında Sultan Alparslan için "Perslerin ve Kürtlerin kralı" gibi ibareler kullanırken, Diyojen'in esir alındığı Malazgirt Savaşı için de Roma'nın "Medler ve Perslerle savaşı," özellikle de Roma'nın "İranlılar ile" savaşı şeklinde ifadeler sık sık kullanılmaktadır.
- ✓ Roma ordusu sayıca Sultan Alparslan'ın komutasında savaşan İslam ordusundan çok daha fazladır; kimi kaynaklar abartılı bir şekilde 20-30 katından daha fazla verir.
- ✓ Diyojen'in ordusunda paralı asker olarak hizmet eden pek çok Oğuz, Kıpçak ve Peçenek Türk'ü bulunmaktadır. Kimi kaynaklar bunların sayısını 15 bin kadar göstermektedir.
- ✓ Malazgirt Savaşı, pek çok İslam kaynağında sadece 26 Ağustos Cuma günü vuku bulmuş bir muharebe olarak gösterilmesine karşılık, aslında Müslümanların çoğunlukla vur-kaç taktiğiyle Roma ordusunu yıprattıkları ve son darbenin 26 Ağustos'ta indirildiği bir savaştır.
- ✓ Ordusunun bir kısmını Malazgirt'te tutan, ancak en savaşçı kısmını, Sultan Alparslan'ı karşılamak üzere Ahlat'a gönderen Diyojen, büyük bir stratejik hata yapmıştır. Roma kaynaklarında, Ioseph Trachaneiotes komutasında Ahlat'a gönderilen ordunun savaşmadan Roma topraklarına çekildiği yazılmaktadır.
- ✓ Sultan Alparslan'ın, Roma ordusu saflarında savaşa katılmış olan Türkleri ikna ederek kendi saflarına katmış olması veya Roma'dan rahatsız olan bu Türklerin İslam ordularına katılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Sultan Alparslan'ın, aslen Türk olan Ioseph Trachaneiotes ve emrindeki kuvvetleri diplomasi yoluyla savaş dışında bırakmış olması imkânlar dâhilindedir.
- ✓ Malazgirt seferi Diyojen'in doğuya yönelik üçüncü seferidir. İlk iki seferde istenilen sonuç elde edilmediği için, Diyojen son darbeyi indirerek imparatorluğun doğu sınırlarını güvence altına alıp, bir an önce Konstantinopolis'e dönmek istemektedir. Zira bir önceki imparator ailesi, tahtın tekrardan Dukas ailesine geçmesi için Diyojen'in arkasından türlü türlü entrikalar çevirerek kuyusunu kazmaktadırlar.
- ✓ Roma kaynakları, bir önceki imparator Konstantine Dukas'ın yeğeni Andronicus Ducas'ın, ya korkudan veya ihanet etmekten dolayı, kendisine bağlı birliklerle savaşmadan geri çektiğini yazmaktadırlar. Anlatılan doğruysa, Diyojen bir iç ihanete de uğramış olabilir.
- ✓ Sultan Alparslan'ın, henüz savaş başlamadan Diyojen'e bir barış teklifinde bulunduğu ve Diyojen'in bu teklifi geri çevirdiği, hem Roma hem de İslam kaynaklarında ifade edilmektedir.
- ✓ Sultan Alparslan'ın tutsak alınan İmparatora merhametli davrandığı hususu Roma kaynakları tarafından da teyit edilmektedir.
- ✓ İslam ordusunun savaştan sonra büyük bir ganimet elde ettiği, bu ganimetten en çok pay alanların, savaşa en çok desteği sağlamış olan Malazgirt ve Ahlat halkının olması kuvvetle muhtemeldir.
- ✓ Sultan Alparslan'ın Diyojen'i serbest bırakmasından sonra, Roma ordusu Diyojen ve Michael taraftarları şeklinde, kendi arasında bir iç savaş yaşamış, muhaliflerini Tokat ve Amasya civarında yenen Diyojen doğrudan Konstantinopolis üzerine yürüyeceğine, Kılikya'ya doğru çekilme gibi stratejik bir hata işleyince, teslim olmak durumunda kalmıştır.
- ✓ Kimi Roma kaynakları, Diyojen'in Kılikya'ya doğru çekilme kararını Sultan Alparslan'dan beklediği askeri yardıma bağlamaktadırlar.
- ✓ 1025 yılında gücünün doruk noktasına ulaşan Doğu Roma İmparatorluğu, 1071'deki Malazgirt Savaşı ile elli yıldan daha kısa bir sürede dağılma noktasına gelmiştir.
- ✓ Malazgirt Savaşı'ndan ilk defa söz eden İslam kaynağı, savaştan yaklaşık 100 yıl sonra yazılmış olan, İbn'ül Ezrak'ın (1116-1177), *Tarih-i Meyyafarıkin ve Amid* adlı eseridir. Oysa Roma kaynakları açısından durum tamamen farklıdır. Michael Psellos'un 1017-1078 "Chronographia," ve Michael Attaleiattes "Tarih" adlı eserleri savaştan hemen sonra kaleme alınmışlardır. Üstelik Michael Attaleiattes, Diyojen'in danışmanı ve yargıç olarak bizzat Malazgirt seferine katılmıştır. Michael Psellos da, Diyojen'in önceki seferlerinin birinde hazır olduğunu yazmaktadır.
- ✓ Malazgirt savaşından sonra Küçük Asya olarak bilinen topraklar adım adım Müslüman Anadolu'ya dönüşürken, Kürt yerleşim yerleri ve tarihi "Kürdistan"[30] olarak bilinen coğrafya Malatya, Erzincan ve Sivas hattı üzerinden genişlemiştir. Roma İmparatoru Basil'in 1021-22 yılında Ermeni hanedanlığına karşı yaptığı saldırılar ve Ermeni Krallığı'nı dağıtması, Müslümanların Küçük Asya'ya doğru daha hızlı yayılmasını kolaylaştırırken, Malazgirt var olan tüm engelleri kaldırmıştır.
- ✓ Çoğu Arapça yazılmış İslam kaynaklarının Türkçe çevirilerinde "Bizans", "Bizans ülkesi", "Bizanslılar" vb. sözcükleri sıkça kullanmaktadırlar. Oysa bu ifadeler tarihî gerçeklerle örtüşmüyor. Bizim bugün bol bol kullandığımız Bizans sözcüğü, ilk defa 1557'de, yani Konstantinopolis'in düşüşünden yüz yıl sonra, kentin efsanevi kurucusu Byzas'ın adından hareketle, Hieronymus Wolf adında bir Alman tarihçi tarafından icat edilmiştir. 18. yüzyılda Montesquieu gibi bazı Fransız düşünürlerince yavaş yavaş popülerleştirildi ve 19. yüzyıl Avrupa tarihçiliğine yerleşti. Başka bir deyişle, bu yolla "Bizans" denmeye başlayan devletin kendi varlığı sırasında bu deyim zerrece mevcut değildi. Olan Roma İmparatorluğu'ydu ve onlar da kendilerine de Romalı diyorlardı. Haydi diyelim ki, orijinal kaynaklar dışında Bizans'tan söz etmeye alıştık. Ama bu, birincil kaynakları kendi içlerine (Roma yerine) Bizans sözcüğünün sıkıştırılmasının mazereti olamaz.

[30] Ayrıntılı bilgi için bkz. Koç, Y. (2008a). Osmanlının Son Döneminde Yayımlanan Kürtçe Dergilerde Kimlik ve Siyaset Tartışmaları (1900-1920). *Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaynaklar bu şekilde çarpıtılamaz, kaynak yayınlarıyla bu şekilde oynanamaz. Bu tür ciddiyetsiz çarpıtmalar, ülkemizin bilim hayatında önemli yaralar açmaktadır.

Kaynakça

Abû'-l Farac, G. (1999). *Abu'l Farac Tarihi II*. (Çev.: Ö.R. Doğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ahmet Cevdet Paşa (2018). *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, Peygamberler ve Halifeler Tarihi*. (Sadeleştiren ve Baskıya Hazırlayan: Metîn Muhsin Bozkurt). Cilt:2, İstanbul: Çile Yayınları.

Attaleiattes, M. (2012). *The History, Translated by Anthony Kaldellis and Dimitris Krallis*. United State of America: Harvard University Press.

Commena, A. (1969). *The Alexiad*. (Translated by, E.R.A. Sewter). U.K.: Penguan.

Commena, A. (2000). *The Alexiad*. (Translated by Elizabeth A.S. Dawes). U.K.: Cambridge &Ontario.

El Cheikh, N.M. (2004). *Byzantium Viewed by Arabs*. United State of America: Harvard University Press.

El-Ömeri, Ş.B.F. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duydukları.* (Çev.: D.E. Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.

Ephrem, I.Y. (2009). Süryani Vakanüvisler. (Çev.: M. Aslan). İstanbul: Doz Yayınları.

Fazlullah R. (2018). *Selçuklular/Cami'ü't-Tevarih*. (Çev.: E. Göksu & H.H. Güneş). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.

Gümüş, E. (2012). İbnü'l-Ezrak ve Eseri "Meyyâfârikîn ve Âmîd Tarihi" Üzerine Türkiye'de Yapılan Çalışmalar Işığında Bir Değerlendirme. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi.* Nisan, (VII): 3-13.

Haldon, J.F. (2001). *The Byzantine Wars: Battles and Campaigns of The Byzantine Era*. London: Tempus.

Herrin, J. (2010). *Bizans: Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*. (Çev.: U. Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Hillenbrand, C. (2007). *Turkish Mythand Muslim Symbol The Battle of Manzikert*. Scotlang: Edinburgh University Press.

Hitti, P.K. (2002). *History of The Arabs*. London: Palgrave Macmillan.

İbn'ül E. (1991). *El Kamil Fi't Tarih C.10*. (Çev.: A. Özaydın). Ankara: Bahar Yayınları.

İbn'ül Esir (1991). El Kamil Fi't Tarih, İslam Tarihi. (Çev. Abdülkerim Özaydın). İstanbul: Bahar Yayınları.

İbn'ül Ezrak (1975). *Mervani Kürtleri Tarihi*. (Çev.: M.E. Bozarslan). İstanbul: Koral Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2014). *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kıran, Abdullah (2019). Tarihin Efendileri Krallar, Sultanlar, Filozoflar. İstanbul: Nas Yayınları.

Koç, Y. & Almalı V. (2019). Nurettin Topçu ve Tahayyül Edilen Bir Kimlik: Simbiyotik-Teritoryal Milliyetçilik. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler-4 Alanında Yeni Ufuklar.* (Ed. S. Sönmez, E.Özçoban, D. Balkan, H. Karakuş). Ankara: Gece Kitaplığı, s.335-354.

Koç, Y. (2018a). Osmanlının Son Döneminde Yayımlanan Kürtçe Dergilerde Kimlik ve Siyaset Tartışmaları (1900-1920). *Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koç, Y. (2018b). An Identity Envisioned By Necessity: Turkism-Zaruret Gereği Tahayyül Edilen Bir Kimlik: Türkçülük. *Journal of Social and Humanities Sciences Researc*. 5(26): 2640-2650.

Koç, Y. (2018c). Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Bir Kimlik Tasavvuru: İslâmcılık. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 7(4): 3184-3200.

Koç, Y. (2018d). Tahayyül Edilen Siyasal Bir Üst Kimlik: Osmanlıcılık. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*. (19): 267-281.

Marciniak, P. & Smythe, D. (2016). *The Reception of Byzantium in European Culture since 1500*. London: Routledge.

Mateos U. (1962). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162).* (Çev.: H.D. Andreasyon). Ankara: T. T. K. Basımevi.

Mesudî (2017). *Murûc ez-zeheb (Altın Bozkırlar).* (Çev. D.E. Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.

Muhammed bin Hâvendşah b. Mahmud Mîrhând (2018). Ravzatü's safa fî Sireti'l- Enbiya ve'l Mülûk ve'l Hülefa (Tabaka-i Selçûkiyye). (Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu). Ankara: TTK Yayınları.

Mûrad Ciwan, Şerê Melazgirê û Rola Kurdan *https://muradciwan.com/2019/04/07/sere-melazgire-u-kurd/* erişim: 25.*10.*2019

Nizamülmülk (1998) *Siyasetname.* İstanbul:Dergah Yayınları.

Oman, C.W.C. (1892). *The Story of the Byzantine Empire*. New York G. P. Putnam's Sons London: T. Fisher Unwin.

Ostrogorsky, G. (2017). *Bizans Devleti Tarihi*. (Çev.: F. Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Önkal, A. (1991). *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 3*. İstanbul: TDV Yayınları.

Psellos, M. (1952). *1017-1078 Chronographia*. (Translation: E. R. A. S.). Newbury&Berkshire.

Ripper, Thomas (2012). Diyarbekir Merwanileri İslami Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı. (Çev. Bahar Şahin Fırat). İstanbul: Avesta Yayınları.

Savran, A. (2000). *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 21*. İstanbul: TDV Yayınları.

Sevim, Ali (2019). *Malazgirt Meydan Savaşı*. Ankara: TTK Yayınları.

Stewart, A.D. (2001). *The Armenian Kingdomand Mamluks*. Netherlands: Brill.

Sümer, F. & Sevim, A. (1988). *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı: Metinler ve Çevirileri*. Ankara: TTK Yayınları.